

DUBROVNIK I HERETIČKA BOSNA U PRVOJ POLOVINI XIII STOLJEĆA

MIROSLAV BRANDT

U papinskom dokumentu iz 1246. sačuvalo se svjedočanstvo o jednom veoma začudnom događaju iz dubrovačke povijesti, koji se desio otprilike šesnaest godina prije toga, 1230, u trećem desetljeću otkako je Dubrovnik god. 1205, nakon pada grčkoga carstva (1204), morao priznati vrhovnu vlast Venecije.

Taj je dokument pismo Inocenta IV, revnog gonitelja heretika i nepomirljivog neprijatelja njemačke carske kuće Hohenstaufovaca, upućeno 20. VII 1246. u Mađarsku, opatu samostana sv. Martina na Sv. Brdu Panonskom (Pannonhalma) i dvojici drugih ugarskih svećenika vesprimske, odnosno đurske biskupije, u kom se saopćava da se bosanski biskup Ponsa, dominikanac podrijetlom iz Mađarske, potužio papinskoj stolici na dubrovačkog nadbiskupa, koji je svojedobno, kao metropolit bosanske biskupije, ondje za biskupa posvetio nekog heretika i zatim je svjesno podnosio privrženost i bosanskog biskupa i njegovih podanika bosanskoj herezi premda je za sve to znao.¹

Imajući pred očima svu težinu i dalekosežnost takve optužbe, papa nije želio donijeti nedovoljno osnovanu odluku, pa je u spomenutom pismu tek naveo Ponsine optužbe zatraživši od trojice mađarskih svećenika da tačno ispitaju slučaj i izvijeste kuriju, kako bi papa, obavijestivši se iscrpno, mogao učiniti što bude smatrao za shodno.²

O toku istrage i njenim rezultatima nema sačuvanih dokumenata. Ali danas nepoznati izvještaj papinskih izvidnika mora da je potvrdio obje glavne Ponsine pritužbe: i da je bosanski biskup zaista bio heretik i da ga je dubrovački nadbiskup zaredio i svjesno pomagao. Inocent IV je, naime, nešto više od godine dana poslije toga, 26. VIII 1247, donio kaznenu odluku da se bosanska biskupija konačno otcijepi od dubrovačke nadbiskupije i podvrgne kaločkoj nadbiskupiji, i to upravo zbog toga što se može očekivati da će se Bosna samo zalaganjem kaločke nadbiskupije moći vratiti jedinstvu s katoličkom crkvom.³

¹ Smičiklas, Codex diplomaticus, IV, br. 263, str. 297—98.

² Na istome mjestu, str. 298.

³ Smičiklas, C. D., IV, br. 285, str. 322—23.

Cio taj slučaj, uokviren počevši još od 1221. revnom brigom i borbom mađarskih nadbiskupa, biskupa, opata, priora, đakona, crkvenih rizničara, papa i mađarskih kraljeva za čistoću vjere i spas duša bosanskog stanovništva, razotkriva zapravo neobičnu religijsku i crkvenodisciplinsku poziciju i osobit postupak jednoga katoličkog nadbiskupa: metropolite dubrovačke crkvene pokrajine, od koga bi se s pravom moglo očekivati da ne istupa kao protivnik papinske pravovjernosti.

Ali koliko je god stav dubrovačkog metropolite neočekivan, i u krajnjem ishodu papina uviđaja u cio problem ima neravnovjesja i neočekivanosti. Premda je kurija oštro osudila potvrđenu heretičnost bosanskog biskupa, ona se o postupku dubrovačkog nadbiskupa ne izražava krajnje oštro: on nije, na primjer, *fautor hereticorum*, zaštitnik heretika, kao što je nedugo prije toga rečeno o trogirskom biskupu Treguanu u poslanici dvojice papinskih legata od 29. III 1234.⁴ Njegov postupak ocijenjen je kao neopreznost, nerazboritost, lakoumnost.⁵ To je samo *greška* u koju je dubrovačka nadbiskupija zapala⁶ zbog svoje neopreznosti. Pa ipak, u suprotnosti s time, kazna kojom je dubrovačka metropolija udarena bila je veoma teška: definitivno je izgubila bosansku biskupiju i ona je pripojena drugamo.

Zbog svega toga unaprijed je očito da dubrovačko pomaganje bosanskog heretičkog biskupa nije bilo ocijenjeno kao akt »*ideološkog*«, religijskog pristajanja uz herezu bosanskih krstjana, a ni kazna kojom je pogođena dubrovačka nadbiskupija nije odmjerena u skladu s definiranom krivicom dubrovačkog premeta. I postupak dubrovačkog nadbiskupa i mjere papinstva, mađarskih crkvenih dostojanstvenika i svjetovnih vlasti izraz su totalnijih sukoba interesa koji karakteriziraju cio tadašnji geopolitički prostor od Mađarske do naših zemalja na Jadranu.

Upravo zbog dalekosežnosti događaja koji su u vezi sa sporom oko promjene sufraganske podložnosti bosanske biskupije krajem prve polovine XIII stoljeća, ta je tema raspravljena gotovo u svim većim djelima, posvećenim povijesti Bosne,⁷ a doticana je ili pobliže uzimana u obzir i u nekoliko drugih, manjih radova (v. dalje u tekstu i bilješkama).

Ali, uza sve to, poseban aspekt toga historijskog kompleksa sa stano- višta tadašnjih dubrovačkih političkih težnja i, posebno, u vezi s razlozima »neoprostive« i neoprostene »lakoumnosti« i »pogreške« dubrovačkog nadbiskupa nije u dosad objavljenoj literaturi došao u dovoljnoj mjeri do

⁴ Smičiklas, C. D., III, br. 354, str. 410.

⁵ »... Cognito... de tante ipsius archiepiscopi temeritatis excessu...«, v. Smičiklas, C. D., IV, br. 263, str. 297.

⁶ »... In huiusmodi labem lapsa...« Na cit. mj.

⁷ Vj. Klaić: *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, Zgb., 1882, str. 68—80; Vl. Ćorović: *Istorija Jugoslavije*, Beograd, 1933, str. 113—14, 117; Vl. Ćorović: *Historija Bosne*, I, Beograd, 1940, str. 200—201; »Napretkova« *Poviest Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1942, knj. I, str. 219—222, 227—228, 734—736; *Historija naroda Jugoslavije*, I, Zagreb, 1953, str. 569—70; D. Mandić: *Bosna i Hercegovina*, sv. 1, Chicago, 1960, str. 398—400, 407—409, sv. 2, Chicago, 1962, str. 139—141, 154—162; S. Ćirković: *Istorija srednjovekovne bosanske države*, Beograd, 1964, str. 60—68.

izraza. Zbog toga možda vrijedi truda da cio taj kompleks bude još jednom razmotren, u traganju za političkim stanovištem tadašnjeg Dubrovnikana prema sveukupnom spletu odnosa na prostranom području uključenom u sva ta zbivanja.

I

Prva od dviju ličnosti što ih papinska poruka od 20. VII 1246. okrivljuje, heretički bosanski biskup, nije poimence poznat niti se tačno navodi godina kad je do njegova postavljanja na položaj bosanskog biskupa došlo. Ali, uza sve to, uporedbom tekstova koji svjedoče o dramatičnoj borbi što se od početka dvadesetih godina vodi između bosanskih krstjana i katolicizma, moguće je odrediti i vrijeme njegove pojave u zbivanjima i njegovu ulogu u toj borbi.

Kao što je poznato, nakon prve etape opće uzbune zbog snažne rasprostranjenosti bosanske hereze,⁸ koja se završava sporazumom na Billinu polju god. 1203, nova etapa počinje već krajem 1221. ili uskoro nakon toga pokretanjem križarskog rata protiv heretičke Bosne.⁹

Taj rat bio je veoma okrutan: prouzrokovao je masovna krvoprolića i raseljavanja heretika s prostranih područja koja je mađarska križarska vojska što ju je organizirao i otposlao kaločki nadbiskup Ugrin uspjela zaposjesti.¹⁰

⁸ Nema razloga pretpostavljati da papinstvu nisu bile poznate i druge, ranije, čak i veoma alarmanne informacije o bosanskoj herezi, kao što su npr. izvještaj na albižanskom saboru, održanom u St. Félix de Caraman, u Toulouskoj grofoviji, god. 1167, ili podaci iz posljednjih decenija XII stoljeća o ređenju lombardijskih katarskih prvaka u Bosni, sadržani u spisu De heresi Catharorum in Lombardia, napisanom 1214 — (Up. o tome: A. Dondaine, Les actes du concile albigeois du Saint Félix de Caraman, Miscellanea G. Mercati, V. Città del Vaticano, 1946, str. 326—355, i Dondaine, La hiérarchie cathare en Italie, I, Archivium Fratrum Praedicatorum, XIX, Roma, 1949, str. 310—312; v. D. Mandić, Bogumilska crkva bosanskih krstjana, Chicago, 1962, str. 44—5, 70, 72—3, 437—38) — ali ipak pravi alarm počinje tek tužbom dukljanskog kralja Vukana papi Inocentu III god. 1199. U oluji koja se zatim uskovitlala sudjeluju i splitski i dubrovački nadbiskupi sa svojim svećenicima, papinski legati i opunomoćenici, ugarsko-hrvatski kralj i sam papa Inocent III; up. Smičiklas, C. D. II, br. 310, str. 333—4, br. 324, str. 350—52; III, br. 11, str. 14—15; br. 19, str. 24—25.

⁹ Među zakonima koje je car Fridrih II Hohenstaufovac objavio 20. XI 1220, na dan svoje carske krunidbe, nalazi se i legalizacija propisa IV lateranskog koncila iz 1215. o progonu heretika. Ona je polazna tačka sistematskih i energičnih akcija papinstva protiv hereza u cijeloj Evropi. Upor. E. Jordan: L'Allemagne et l'Italie aux XIIe et XIIIe siècles, u Glotz. Hist. génér., Sect. H. du M. Age, IV/1, Paris, 1939, str. 203.

¹⁰ U pismu Inocenta IV od 26. VIII 1247. — v. bilj. 3 — saopćava se da su kaločki nadbiskupi Benedikt i njegov prethodnik Ugrin veoma mnogo truda i troškova uložili za istrebljenje hereze u Bosni, uz znatno prolijevanje krvi i protjerivanje mnogih tisuća ljudi iz osvojene zemlje. Budući da je nadbiskup Benedikt (1243—1256) zaista uložio mnogo truda da pokrene križarski rat u

Bosnu, ali do ostvarenja te akcije ipak za njegove vladavine nije došlo — up. D. Mandić, Cit. dj., sv. 2, str. 142—3 — slijedi da se posebni podatak o ratovanju, krvoprolićima i preseljavanju heretika odnosi na Ugrinovo razdoblje (1219—1241).

To Ugrinovo ratovanje vezano je s djelatnošću papinskog legata Akoncija, koji je s proljeća 1221. bio upućen u Dalmaciju da ondje poradi na uništenju gusarstva (v. Smičiklas, C. D. III, br. 166, str. 191—2). Ali već šest dana poslije toga, u papinom pismu ostrogonskom nadbiskupu Ivanu, navodi se da je Akoncije upućen i dalje, izravno kralju Andriji, da kod njega pokrene akciju protiv slavenskih gusara koji »križare i druge kršćane pljačkaju i ubijaju« (Sm., C. D. III, br. 167, str. 192). Pri tom papa poziva i samoga nadbiskupa primasa Madžarske ne samo da pomogne kralju nego da i osobno sudjeluje u toj borbi (»... contra illos si videris opus esse, in persona propria prefecturus...«). Ostavljam ovdje po strani pitanje nije li se iza tih Slavena, »koji doduše za sebe tvrde da su kršćani«, ali su »in sua pravitate« »nefandissimi hostes Christi«, zapravo skrivalo ne samo neprijateljstvo prema križarima, nego i neprijateljstvo prema samom papinskom kršćanstvu, koje je bilo jedinstvena pojava s bosanskom heretičnošću, proširenom u kontinentalnoj pozadini područja omiških Kačića pred kojima je Akoncije 1221. morao bježati (Sm. C. D. III, br. 179, str. 205/6). Ali Akoncijeva se zadaća veoma brzo sasvim određeno usmjerava protiv bosanskih heretika. Već 3. XII 1221. papa potiče Akoncija, koji sada boravi u Madžarskoj, da pokrene i kralja, i svećenstvo, i stanovništvo protiv hereze u Bosni koja se ondje nesmetano razmahala; papa ističe da je u istome smislu već uputio pisma kralju i svim nadbiskupima pripremivši ih na Akoncijevu inicijativu da se otpočne križarski rat (Sm., C. D. III, br. 171, str. 196/7). Takvo pismo istom ostrogonskom nadbiskupu Ivanu, koji je sedam mjeseci prije toga pozivan na borbu protiv slavenskih gusara, sačuvalo se pod datumom od 5. XII 1221. (Sm., C. D. III, br. 174, str. 198/9).

U nauci prevladava mišljenje da Akoncije nije uspio ostvariti takav ratni pohod za istrebljenje hereze. Tako J. Šidak, Bosna i zapadni dualisti u prvoj polovici XIII st., Zgodov. časopis VI—VII, Ljubljana 1952/53, str. 289, smatra da su tome zapreka bile unutrašnje borbe u Madžarskoj koje su prethodile donošenju Zlatne bule, a zatim, Akoncije nije ni sam imao vremena da vojnu akciju osobno povede, jer je već 25. V 1222. bio u Zadru, krajem listopada u Dubrovniku, 28. XII 1222. ponovo u Zadru a 27. VII 1223. u Splitu, nakon čega se o njegovu djelovanju više ništa ne zna. Mišljenje da nakon 1221. nikakvih pothvata protiv Bosne nije bilo sve do Kolomanovih akcija u 1234/5 iznosi J. Šidak — ovaj put pobijajući izlaganja D. Mandića — i u svojoj raspravi »O pitanju heretičkog »pape« u Bosni 1223. i 1245«, Razprave Slov. ak. znan. in umet. V (Hauptmannov zbornik) Ljublj. 1966, str. 153—155 (11—13). Očito je, zaista, da Akoncije nije na vojnu akciju uspio pokrenuti ugarskoga kralja i cijelu državu, kako mu je to papa stavio u dužnost, ali je obavezu križarskoga rata preuzeo najzainteresiraniji madžarski velikaš, kaločki nadbiskup Ugrin. Kako se vidi iz papinskog pisma od 15. V 1225. (C. D. III, br. 217, str. 243), kralj Andrija II je, očito sam spriječen da se papinu pozivu odazove, povjerio kaločkom nadbiskupu da Bosnu (umjesto njega) očisti od hereze; u vezi s tim kralj je Bosnu, Usoru i Soli »na vječna vremena« darovao kaločkoj nadbiskupiji kao svjetovni posjed, a papa je tu darovnicu na temelju posebne kraljeve preporuke i nadbiskupove zamolbe citiranim svojim pismom potvrdio. Prema Šidakovu mišljenju, kraljeva je darovnica prethodila pripremama za Ugrinovu križarsku vojnu, koje su počele u proljeće 1225, pa je to bilo zapravo darivanje »in spe«; do samostalne Ugrinove križarske akcije međutim nikad nije ni došlo, nego je on vjerojatno samo sudjelovao u kasnijim vojnim pothvatima hercega Kolomana 1234—1238, pa je tom prigodom imao najviše mogućnosti da ostvari svoju djelatnost u Bosni (tj. da privremeno osvoji velik dio Bosne, uz znatne žrtve i krvoprolića, i da u njoj gradi gradove i utvrđenja, kako se to saopćava u papinu pismu od 20. VII 1246, C. D. IV, br. 263, str. 297—98). Naprotiv, prema Mandićevu mišljenju, Cit. dj. str. 56—57, 139—140, 142—147, Ugrin je početkom 1222. zaista osvojio znatan dio Bosne, nakon čega je papa

potvrdio kraljevsku darovnicu Bosne, Usore i Soli u korist kaločke nadbiskupije; ali — kako se to saopćava u papinskom pismu od 26. VIII 1247, Sm. C. D. IV, br. 285, str. 322—23 — Ugrinova se vlast u Bosni nije uspjela održati, i hereza se ondje, nakon izгона osvajača, ponovo rasprostranila.

U izloženoj dilemi, čini se da analiza poznatih podataka govori ipak u prilog Mandićeva shvaćanja, bez obzira na to što je ono »protivno dosadašnjem mišljenju svih historičara, pa i Račkoga...«, kako to ističe J. Šidak, »O pitanju...«, na cit. mj. str. 153 (11).

Bitno važan papinski dokument kojim se 15. V 1225. potvrđuje kraljevska darovnica u korist kaločke nadbiskupije veoma jasno nabraja slijed događaja: 1) kralj je povjerio nadbiskupu da bosanske zemlje očisti od hereze (jer to sam — usprkos papinu zahtjevu — zbog događaja u tijeku 1221. i 1222. nije mogao učiniti); 2) u idućoj etapi kralj je bosanske zemlje poklonio kaločkoj nadbiskupiji kao vječni posjed; 3) o tome je posebnim pismom obavijestio papu, a to je pismo vjerojatno sadržavalo i kraljevu molbu papi da tu darovnicu potvrdi; 4) nesumnjivo poslije kralja (a ne prije njega) i nadbiskup je zamolio papu da darovnicu potvrdi; 5) na dan 15. V 1225. kraljeva je darovnica zaista potvrđena.

Ovakav slijed događaja razvrstava se u vremenu otkako je kralj uvidio da se osobno neće moći odazvati Akoncijevoj inicijativi s kraja 1221. pa do polovine svibnja 1225. Prvi događaj, tj. prenošenje obaveze na Ugrina, obilježen je gerundivom »purgandas« (sc. terras) kao buduća, još neizvršena radnja. Drugi događaj, iskazan perfektom, slobodan je od bilo kakve uvjetovanosti; on saopćava samo izvršeno darivanje, pa se svojim smislom nameće kao rezultat povjerenog i bar djelomično izvršenog zadatka, navedenog pod 1).

Zanimljivo je pri tom uporediti postupak prigodom kasnijih Kolomanovih pohoda u Bosnu: on je 14. X 1234. obavijestio papu da je »uzeo znak križa«; nakon opsežnih priprema, u kojima je veoma aktivno bila angažirana i papinska kurija, ratne su akcije počele u proljeće 1235. i već su do ljeta iste godine postigle znatne uspjehe. Posebne su okolnosti: kraljeva bolest i smrt na dan 17. III 1235. dovele do toga da je Andrija II još prije ostvarenih vojnih uspjeha, poklonio Bosnu svome sinu Kolomanu; ali papinska je kurija tu darovnicu potvrdila tek šest mjeseci kasnije, tj. 9. VIII 1235, kad su izraziti vojni uspjesi već bili realnost. Premda je kurija, u pripremnoj fazi, posebnim pismom odobrila Kolomanov pothvat i zajamčila sigurnost svih posjeda i samom Kolomanu i njegovim križarima, s potvrdom kraljeve darovnice, donesene u hitnji, uoči smrti, čekalo se sve do ostvarenjâ. U Kolomanovu slučaju kraljevska donacija nije izvršena čak prije početka bilo kakvih ratnih priprema (kako bi se to, po Šidakovu mišljenju, imalo dogoditi prigodom Ugrinovih akcija), a pogotovu nije dana papinska potvrda a da nikakve vojne akcije nisu bile ni započete (kako se to, po Šidakovu mišljenju, dogodilo 1225). A ako se tada papinska potvrda uvjetovala bar djelomičnim ostvarenjem vojnih pothvata, tada ne bi trebalo vjerovati ni u Ugrinovu slučaju da je Andrija II, tada još dalek svome smrtnom času, od pape zatražio potvrdu potpuno fiktivne darovnice čak dok još vojne pripreme nisu ni započele.

Ali protiv hipoteze da Ugrin nije u razdoblju između 1222. i 1227. poveo nikakvu vojnu akciju u Bosnu govore i drugi važni podaci.

Darovnica Andrije II u korist njegova sina Kolomana iz god. 1235. ukinula je raniju darovnicu istoga kralja u korist kaločke nadbiskupije — up. o tome J. Šidak, »Ecclesia Sclavoniae i misija dominikanaca u Bosni«, Zbornik radova Filoz. fak. u Zgbu, III, 1955, str. 24/25, bilj. 31 — i stoga je nemoguće da se podaci kaločkog nadbiskupa Benedikta i bosanskog biskupa Ponse o Ugrinovu podizanju gradova i tvrđava u Bosni i njegovoj svjetovnoj vlasti ondje (što ih saopćava citirano papinsko pismo od 26. VIII 1247, Sm., C. D. IV, br. 285, str. 322/3) odnose na vrijeme između 1234. i 1238, kad je Bosnu osvajao Koloman i kad je ondje on imao svjetovnu vlast, a ne Ugrin, kome je svjetovna vlast upravo po citiranom Šidakovom mišljenju ne samo stvarno nego i formalno poništena darovnicom iz 1235. Ako, dakle, Ugrin nije za Kolomanova pothvata osvojio bosanske zemlje i njima vladao, kada je to bilo? Petrova ili

Uspjesi u 1222. i 1223. su bili samo privremeni. Već 1225. papa je trebao iznova poticati Ugrina da nastavi i dokrajči borbu za stvar vjere, a ako njegovi križari pri tom i počine okrutnost, papa mu daje pravice ako to ne budu krajnje teška nasilja — da ih sam oprašta.⁴¹ Radi borbe s hereticima kaločki je nadbiskup kupio i grad Požegu sa svim zemljišnim pripadnostima,

Suibertova kronika »Commentariolum de provinciae Hungariae originibus«, citirana kod Mandića, str. 63 i str. 439—440 [v. u vezi s time opravdane Šidakove primjedbe o kroničarevu imenu, nasuprot Mandiću koji misli da se autor zvao Petar Patak, u raspravi J. Šidak, »O pitanju...«, na cit. mj. str. 155 (13), bilj. 36] izričito tvrdi da je kaločki nadbiskup *više puta* ratovao protiv bosanskih heretika. Taj podatak nije, međutim, nipošto općenita tvrdnja, kako to definira J. Šidak. Kaločki nadbiskup nije, doduše, u tekstu imenovan, ali se u toj kronici, napisanoj 1259, kaže da je papa, pošto je kaločki nadbiskup više puta u Bosni bez definitivnog uspjeha ratovao, povjerio stvar borbe s herezom dominikancima. Prema Šidakovu mišljenju, dominikanci su započeli svoju djelatnost u Bosni 1233. Stoga je očito da je neimenovani kaločki nadbiskup, koji je više puta ratovao u Bosni, mogao biti samo Ugrin i da ti ratovi padaju u vrijeme koje je prethodilo formiranju papina uvjerenja da je bosanska stvar »izgubljena« i njegovoj odluci da borbu povjeri dominikancima. Ako su dominikanci u Bosnu došli 1233, onda su i ti ratovi prethodili toj godini, a ako su onamo došli najkasnije 1230/31. (kako se to izlaže u tekstu ove rasprave), onda za nastanak papina razočaranja i donošenje odluke o slanju dominikanaca treba rezervirati godine koje su prethodile 1230-toj. Iz papina pisma careviću Ivanu od 15. I 1227. (Sm., C. D. III, br. 238, str. 264/5) potpuno je, međutim, da je Ugrin već 1226. unajmio carevića Ivana da po njegovom mandatu i s plaćom koju mu je on dao zavojšti na bosanske heretike. Zbog toga veliki Ugrinov pothvat treba tražiti u još ranijem vremenu. U tijeku 1226. ili možda čak i 1225, a svakako prije nego što je unajmio carevića Ivana i zatim ga više puta opominjao te ga najzad tužio papi, Ugrin je kupio Požegu da bi mu poslužila kao uporište za ratovanje protiv heretika (Sm., C. D. III, br. 237, str. 264), a 15. V 1225. papa opominje Ugrina da »savršenije negoli dosad« poradi na izvršenju »povjerenoga mu posla« (Sm., C. D. III, br. 216, str. 242/3). To nedovoljno savršeno, a to znači nedokonačano ratovanje bez trajnog uspjeha, treba dakle datirati još ranije. Budući da je kralj Andrija zbog događaja u god. 1221. i 1222. križarsku dužnost koju mu je Akoncije po papinu nalogu povjerio još krajem 1221, prenio na nadbiskupa Ugrina, a Toma Arcidakon saopćava da je u ratovanju u Bosni sudjelovao i sam Akoncije, pa je u Bosni čak i umro, kao godine prvoga Ugrinova pohoda mogu doći u obzir samo 1222. ili 1223. Ako se to nije zbilo tada, onda Benediktove i Ponsine informacije iz pisma Inocentu IV od 26. VIII 1247. o Ugrinovoj velikoj vojni uopće ne mogu biti istinite. Budući da za takvu pretpostavku nema nikakva razloga, preostaje kao najvjerojatnije vrijeme Ugrinova prvoga pohoda početak 1222, to jest vrijeme do Akoncijeva boravka u Zadru na dan 25. V 1222. ili idući petomjesečni razmak nakon toga, do kraja X mjeseca, kad Akoncije boravi u Dubrovniku. Činjenica što Toma Arcidakon saopćava da je Akoncije ratovao u Bosni u vrijeme velikog potresa u Sjevernoj Italiji, a taj se potres zbio 25. XII 1222. (v. Histor. Salonit. ed. Rački, str. 98), potvrđuje da je veliki Ugrinov rat vođen 1222, a Akoncijeva smrt u Bosni nakon njegova boravka u Splitu oko 27. VIII 1223. upućuje na to da je nastavljen i u 1223. Pa ipak, nakon toga, početni su Ugrinovi uspjesi završili povlačenjem, jer njegove stečene pozicije u Bosni nije bilo moguće braniti od kontranapada bosanske vlastele i heretičkih protivnika, kako to slijedi iz Benediktova i Ponsina izvještaja papi, spomenutog u pismu Inocentu IV od 26. VIII 1247, Sm., C. D. IV, br. 285, str. 322/23.

⁴¹ Sm., C. D., III, br. 216, str. 243.

a papa mu je taj posjed 11. I 1227. i potvrdio.¹² Iste godine Honorije III morao je strogo opomenuti princa Ivana (Kalojana, sina nekadašnjega bizantskog cara Izaka III Anđela i Margarete, sestre Andrije II, koja je sada bila gospodarica Srijema) koji se za 200 maraka bio obavezao kaločkom nadbiskupu da će povesti rat protiv bosanskih heretika.¹³

Jesu li te pripremane akcije zaista i dovele do novih prodora na bosansko područje, sačuvani dokumenti izričito ne kazuju. Ali *Commentariolum de provinciae Hungaricae originibus*, napisan 1259,¹⁴ navodi da je kaločki nadbiskup još prije dolaska dominikanaca u Bosnu *više puta* vodio vojsku protiv bosanskih heretika. Ako su dominikanci stvorili trajno sjedište svoga reda u Bosni tek 1233,¹⁵ a ne ranije, ipak i u tom slučaju slijedi da je već prije 1233. uslijedilo *više* vojnih pohoda kaločkog nadbiskupa u Bosnu; pretpostavimo li da je nakon prosinca 1221. (u toku 1222. ili 1223) uslijedio prvi, 1225. drugi a 1227. treći pohod (pod vodstvom carevića Ivana), onda bi te tri vojne bile numerički minimum da bi izraz *više puta* mogao biti opravdan.¹⁶

Takav niz uspjeha svjedoči o tome da je otpor heretičke Bosne bio veoma snažan i efikasan, a ta konstatacija nameće, dakako, pitanje zbog čega je otporna snaga progonjene hereze bila toliko neslomljiva premda je samo nekoliko godina prije toga (vjerojatno 1222—23) bilo došlo do dubokog prodora križara u Bosnu, do teških uništavanja i masovnog preseljavanja heretika iz zaposjednutih područja. Čini se da je pravi uzrok tome naslutio S. Ćirković istakavši mogućnost »... da se već tada sudbina heretika povezivala sa čuvanjem državne samostalnosti Bosne...«¹⁷ Ali, u takvom slučaju, politička vlast koja se radi obrane državne samostalnosti povezivala s herezom mora da je i sama bila dovoljno snažna da vojni uspjeh te obrane zaista i ostvari. Međutim, baš to razdoblje bosanske povijesti nije dovoljno jasno. Ne može se pouzdano utvrditi kada je prestala Ugrinova faktična vlast ostvarena u osvojenim dijelovima Bosne; ali činjenica da je već 1225. trebalo pokretati novi križarski pohod svjedoči da je Bosnu opet trebalo osvajati. Tko je pri tome organizirao otpor i poništio vojni uspjeh Ugrinove akcije, može se tek naslućivati na temelju indicija. Sačuvani dokumenti spominju bana Mateja Ninoslava prvi put tek

¹² Sm., C. D., III, br. 237, str. 264.

¹³ Sm., C. D., III, br. 238, str. 264/5.

¹⁴ Ed. R. Reichert, u: *Monumenta Ordinis Fratrum Praedicatorum Historica*, I, Louvain, 1896, cit. u djelu D. Mandić, *Bogumilska crkva bos. krstjana*, str. 63 i 439—40.

¹⁵ J. Šidak. »*Ecclesia Slavoniae*...« na cit. mj., str. 18; uporedi gore bilj. 10.

¹⁶ Takav izvod nije u skladu s interpretacijom J. Šidaka, da Ugrin nije poduzimao ništa, da se princ Ivan »oglušio« o papine opomene i da Honorije III nije uspio da svoja nastojanja »prenese s područja prazne rječitosti na područje praktičnog djelovanja«; up. »*Eccl. Slav.*...«, na cit. mj., str 17; isto tako, on se ne podudara ni sa suprotnim mišljenjem S. Ćirkovića: »Nije poznat ni tok prvih krstaških pohoda protiv Bosne, ali se može zaključiti da je njihov rezultat bio uspešan.« V. S. Ć., *Istorija srednjovekovne bosanske države*, Bgd., 1964, str. 60. vidi i bilj. 10.

¹⁷ Cit. dj. str. 60.

1233.¹⁸ Ali u tim papinskim pismima tekst podrazumijeva već duže Ninoslavljevo vladanje; čak se u prvom od njih njegova vladavina implicite dijeli u dva razdoblja: u sadašnje (god. 1233), kad Ninoslav Bosnu s *pravom* posjeduje,¹⁹ jer je sada katolički vladar kome papa obećava zaštitu dokle god ostane vjeran sin crkve, i u prethodno razdoblje, kada Bosnu *nije s pravom* posjedovao jer je bio heretik. U drugome od papinih pisama iz 1233. kaže se da se Ninoslav nekoć preobratio s hereze na katoličku vjeru. Iz podrobnije analize poznatih podataka vidi se da se nije moglo raditi o nekom sasvim blizom, nedavnom datumu Ninoslavljeva pristupa katolicizmu, nego o dužem vremenu u kom je Ninoslav stekao i već utvrdio povjerenje papinstva.^{19a} U trećem pismu, naime, upućenom bosanskim dominikancima istoga dana kada su pisana i prethodna dva (10. X 1233),^{19b} navodi se da je papa prethodno primio pismo od Ninoslava, u kome ovaj tvrdi da je banov rođak Prijezda nekoć bio heretik, ali je prešao na katolicizam i u toj vjeri postojano ostaje, što je dokazano i djelima. Tim podacima širi se vremenski raspon koji odvađa Ninoslavljevo katoličanstvo u 1233. od vremena u kom je još bio heretik. Krećući se vremenskim slijedom u obrnutom smjeru, unazad, događaji su bili nanižani ovako: 1) papino pismo bosanskim dominikancima od 10. X 1233; 2) Ninoslavljevo pismo papi o Prijezdi, napisano možda u prvim mjesecima 1233; 3) vrijeme u kom je Prijezda svojim djelima (plural: »... experimenta... in prosequendis hereticis...«!) potvrđivao definitivnost svoga prelaska na katoličanstvo; 4) vrijeme u kom su Prijezda i Ninoslav prešli na katolicizam (ta dva događaja nisu morala biti istovremena); 5) vrijeme Ninoslavljeve pripadnosti bosanskoj herezi.

Kako iz papina prvog pisma iz 1233.²⁰ slijedi da je Ninoslav bio banom Bosne još kao heretik, onda početak njegova banovanja u svojstvu pristalice bosanske hereze treba, na temelju izloženoga vremenskoga rasporeda, datirati više godina prije 1233. Budući da je Ninoslav otpočeo svoju vladavinu kao heretik, a i njegovi su preci Bosnom vladali kao heretički banovi,²¹ treba smatrati opravdanom pretpostavku Klaića i »Napretkove« povijesti Bosne da su Mateja Ninoslava na vlast doveli heretici²² i da

¹⁸ Sm., C. D., III, br. 335, 336 i 337, str. 388—90.

¹⁹ »... que impresentiarum rationabiliter possides...«, Sm. C. D., III, br. 335, str. 388, od 10. X 1233.

^{19a} U skladu s takvom interpretacijom teksta jest i semantička vrijednost latinske riječi *nuper*. Kao što je poznato, ona može imati dva značenja: 1) nedavno, skorih dana, i 2) nekoć, prije duže vremena. Ovaj drugi smisao potvrđuje M. Divković, Lat.-hrv. rječnik, str. 709, Horacijem, gdje se vremenski raspon odnosi na više godina, pa čak i takvim primjerom gdje *nuper* predstavlja razmak od nekoliko stoljeća: »... quae nuper, id est paucis ante saeculis, reperta sunt«.

^{19b} Sm., C. D., III, br. 337, str. 389—390.

²⁰ V. bilj. 17.

²¹ »... quam (sc. terram Bosnae), sicut asseris, progenitores tui qui fuerunt vitio heretice pravitatis infecti ab antiquo pacifice possederunt...« Papino pismo od 10. X 1233, Sm., C. D., III, br. 335, str. 388; isto Sm., C. D., III, br. 336, str. 388/9.

²² Vj. Klaić, cit. dj., str. 67, i »Napretkova« Poviest Bosne i Hercegovine, str. 219.

je on bio ona ličnost koja je organizirala uspješan otpor Bosne mađarskoj penetraciji u 1225. i 1227, pri čemu se, kao što to Ćirković kaže, manifestirala povezanost državnih interesa samoobrane s borbom bosanskih here-tika protiv križarskih težnja kaločke nadbiskupije i papinstva.²³

Na temelju izloženih interpretacija čini se, dakle, da je opravdano smatrati da je nakon privremenog prodora Ugrinova križarskog pothvata u god.1222. ili 1223. u neke dijelove Bosne uskoro došlo do oporavka otpornih snaga Bosne i, vjerojatno, do protjerivanja predstavnika mađarskog okupatora, što je dovelo do novih križarskih pothvata u 1225. i 1227. koji su završili neuspjehom Mađara, zahvaljujući snažnoj organizaciji bosanske banske vlasti pod novim banom Matejom Ninoslavom i njegovu osloncu na bosansku herezu kojoj je pripadao i on sam, kao i njegovi preci, banovi Bosne.

Neuspjesi križarskih pothvata kaločke nadbiskupije, koju je kraljevska vlast (u početku sama zauzeta unutrašnjim dinastičkim sporovima i borbama s ugarskim velikašima u 1221. i 1222) designirala kao budućeg nosioca svjetovne vlasti u pokorenoj Bosni, doveli su nakon 1227. do traženja novih putova da se bosanska hereza nadvlada. Papinstvo je tu borbu povjerilo dominikancima, tj. redu koji je za suzbijanje hereza bio i osnovan. Pri tome neće biti tačno da su se dominikanci tek 1233. »pojavili u Bosni«,²⁴ jer se u papinu pismu dominikancima od 10. X 1233. tvrdi da je Ninoslav prethodno javio papi (u pismu koje se nije sačuvalo) da se Prijezda, nekoć heretik, djelovanjem tih istih, u Bosni stacioniranih dominikanaca odrekao hereze i vratio čistoći katoličke vjere.²⁵ A kako je Prijezda od trenutka kad se odrekao hereze do Ninoslavljeva pisma papi u god. 1233. imao vremena i da dokaže svoju postojanost u svom katoličanstvu time što je opetovano sudjelovao u proganjanju heretika, mora biti da su ti u Bosni stacionirani dominikanci ondje djelovali već poduže, došavši onamo najvjerojatnije uskoro nakon neuspjeha Kalojanova križarskog pohoda protiv Bosne u god. 1227.²⁶

Dolazak i trajno antiheretičko djelovanje dominikanaca u Bosni svakako je urodilo znatnim događajima. Među prvim njihovim aktima mora

²³ Takvo kronološko određenje početka Ninoslavljeve banske vlasti utvrđuje i Mandić, cit. dj., sv. I, str. 200, sv. II, str. 146—47. Naprotiv, J. Šidak, »Eccl. Slav.« nav. mj., str. 18, smatra da se o Mateju Ninoslavu »... ne može reći kada je i na kakav način došao do banske časti...«; Vl. Ćorović, cit. dj., Bgd, 1940, str. 190, i S. Ćirković, cit. dj. Bgd. 1964, str. 60, i ne ulaze u pitanje o eventualnoj Ninoslavljevoj djelatnosti prije prvih dokumentarnih spomena njegova imena u god. 1233.

²⁴ J. Šidak, »Eccl. Slav.« nav. mj., str. 18.

²⁵ »... Vestre sollicitudinis studio procurante...«, Sm., C. D., III, br. 337, str. 389.

²⁶ D. Mandić, cit. dj. II, str. 151, bilj. 180, pretpostavlja da je kaločki nadbiskup Ugrin prilikom svoga susreta s papom Grgurom IX u Peruggi, početkom 1229, isposlovao papino odobrenje da se dominikanci stacioniraju u Bosni. To je vjerojatno i po skorim efektima njihova dolaska u Bosnu, kako će se vidjeti iz daljnjeg izlaganja u tekstu, ali dovodi u pitanje mogućnost da je njihov smještaj u Bosni uslijedio već 1228. ili čak 1229, kako to Mandić — kao eventualnost — navodi na istome mjestu.

da je bio njihov uviđaj i ocjena situacije u Bosni, kamo su došli da se bore za katoličku vjeru. Zanimljivo je da se u papinu pismu kaločkom nadbiskupu, zagrebačkom biskupu i prepozitu kaločke dijeceze od 5. VI 1232, kojim se od njih traži da ispituju i papi pismeno podnesu izvještaj da li zaista postoje teški delikti koji se pripisuju bosanskom biskupu, u uvodu teksta kazuje da je kurija nedavno dobila o tome izvještaj kome, zbog njegove strahotnosti, ne može smjesta povjerovati.²⁷ Veoma je vjerojatno da su upravo bosanski dominikanci uskoro po svom dolasku u Bosnu, utvrdivši da je čak i na samoj bosanskoj biskupskoj stolici heretik, podnijeli o tome prijavu papinskoj kuriji. Tvrdilo se u toj prijavi da je bosanski biskup nepismen,²⁸ da otvoreno zaštićuje heretike, da je uz pomoć simonije, zauzimanjem nekog očitog heretika, uzdignut na položaj biskupa, da se u njegovoj biskupiji uopće ne služe mise niti podjeljuju sakramenti, da se biskup toliko otuđio od crkvenog bogoslužja da ne zna ni na koji se način podjeljuje krst, da mu je poglavar bosanskih heretika rođeni brat a i on sam da živi s hereticima u nekom selu.²⁹

²⁷ Sm., C. D., III, br. 315, str. 361/2.

²⁸ Govoreći o tom pitanju, J. Šidak, »Ecll. Slav. . .«, str. 18, bilj. 9, prevodi izraz »litteralis expers scientie« sa »onaj, koji ne poznaje latinski jezik«. Jednako tako čini i S. Ćirković, cit. dj., str. 60. Ali prvobitno i osnovno značenje toga izraza jest »nepismen«, a tek sekundarno, izvedeno značenje može biti »onaj tko ne zna latinski«. Koje od ta dva značenja treba uzeti u obzir, ovisi o smislu i logici cjelog portreta koji se daje o okrivljenom bosanskom biskupu. Ako se tim izrazom tvrdi da bosanski biskup nije znao latinski, onda je implicite dopušteno da je znao čitati i pisati nekim drugim jezikom, pa bi u tom slučaju moglo biti tačno ono što pretpostavlja D. Mandić, da je, naime, taj bosanski biskup bio zapravo katolički svećenik-glagoljaš (cit. dj., sv. II, str. 152). Ali u papinskom pismu bosanski se biskup prikazuje kao heretik; da je bio samo nevješt latinskome a znalac slavenskog bogoslužja, onda bi poznao katoličke crkvene obrede u staroslavenskom obliku i ne bi odnemario svako vršenje crkvenih obreda. Suprotno tome iz papinskog se dokumenta vidi da je bosanski biskup sistematski (a ne zbog neobrazovanosti), u skladu sa svojim herećkim uvjerenjem propuštao vršenje katoličkih obreda: služenje misa, davanje sakramenata, kršćavanje; on ih kao neomanihejski heretik nije ni cijenio ni poštivao, pa čak ni znao. Papinskom dokumentu stoga nije moglo biti stalo da upotpunjuje sliku biskupa-heretika podatkom o njegovu nepoznavanju latinskoga, jer je i bez toga mogao biti katolički svećenik, glagoljaš, poštivati crkvene obrede, služiti mise i priznavati katoličke dogme i crkvenu hijerarhiju. Stoga mi se čini vjerojatnijim da navedeni izraz treba shvatiti u njegovu korjenitom smislu, a ne u izvedenome.

²⁹ D. Mandić, cit. dj., sv. II, str. 152, smatra da je okrivljeni bosanski biskup bio brat heretičkog djeda Radoja, prvog nasljednika djeda Rastudija, suđeci prema drugom stupcu u propisu Batalova ulomka (up. o tim elementima Mandićeva djela povoljan kritički prikaz poznatog marksističkog historika i poznavaoča problema srednjovjekovnih hereza, E. Wernera, u *Studi medievali. Centro italiano di studi sull'alto medioevo*, Spoleto, 3^a serie, V, 11, 1964, str. 676). Ali premda je tačno da se u papinskom pismu od 5. VI 1232. kaže da je okrivljeni bosanski biskup bio rođeni brat heretičkog herezizarhe, pa je uvjerljivo Mandićevo mišljenje da se radilo o bratu djeda Radoja, ipak nije dokraja jasno na koji je način biskup došao na svoj položaj. U tekstu papina pisma se kaže; »... per quendam manifestum hereticum simonie vitio mediante se in episcopum procuravit assumi.« To znači da ga je neki otvoreni heretik simonijom doveo na biskupsku stolicu. Taj otvoreni heretik nije njegov brat, djed

Nakon obavještenja što ih je papa dobio od kaločkog nadbiskupa i druge dvojice članova imenovane komisije (dokument o tome nije se sačuvao), papa je novo ispitivanje cijelog slučaja, u okviru koga je došlo i do osobnog saslušavanja okrivljenog biskupa, povjerio svom legatu, cistercijskom redovniku, kardinalu Jakovu de Pecoraria, koji je bio izabrani biskup u gradu Preneste. Premda se bosanski biskup na saslušanju branio da je griješio iz neznanja, papa nije usvojio obranu, nego je posebnom odlukom od 30. V 1233. odredio da heretički biskup bude skinut sa svoga položaja.³⁰

Radoje, nego netko drugi. Budući da se u klinijevskoj terminologiji simonijom nazivalo kupovanje i prodavanje crkvenih služba, velikim dijelom upravo od lajičkih ličnosti koje su imale vladarski politički položaj i mogućnost da prelatske položaje podjeljuju nezavisno od viših crkvenih poglavara, treba »otvoreno heretika« koji je biskupa-heretika doveo na biskupsku stolicu tražiti u tom smjeru. Dubrovački nadbiskup, koji je bio crkveni starješina za bosansku biskupiju, ne može doći u obzir kao ličnost od koje bi simonijom bio stečen biskupski položaj u Bosni, jer je ta ličnost bila »otvoreni heretik«, što se o dubrovačkom nadbiskupu nije moglo reći. Druga neka crkvena ličnost u samoj Bosni ne može doći u obzir. Stoga je opravdano pomišljati na nosioca vlasti u tadašnjoj Bosni kao ličnost koja je bila kadra postaviti biskupa na biskupsku stolicu u svojoj zemlji, a koja je u isti mah bila i poznata kao heretik. Na taj način papinsko pismo od 5. VI 1232. čini se da potvrđuje da je Radojeva brata na položaj bosanskog biskupa postavio ban Matej Ninoslav i da je Ninoslav tada još uvijek bio heretik. Kada je zapravo Radojev brat postavljen za bosanskog biskupa, ne može se precizno odrediti. Ali uza sve to, indicije postoje. Krećući se u vremenu unazad od papinskog pisma datiranog 5. VI 1232, događaji su se odvijali ovako: 1) dostava papi o porocima bosanskog biskupa; 2) postavljenje heretičkog bosanskog biskupa; 3) Nastup Radoja, novog djeda bosanskih heretika. Ako je tačno Mandićeva pretpostavka da je Rastudije obnovio bosansku heretičku crkvu nakon propasti križarskih ratova kaločke nadbiskupije u 1225. i 1227. i bio djed počevši od 1228. do 1230, v. cit. dj. II, str. 91, 152, 209, onda se navedeni događaji nižu između 1228. i 5. VI 1232, pri čemu bi se postavljanje bosanskog heretičkog biskupa moglo datirati 1230.

Takav raspored ovih događaja omogućuje veoma uvjerljivo kronološko razvrstavanje navedenih zbivanja od 1227. do 1233. ovako:

1227 — neuspjeh Kalojanove vojne akcije prema Bosni; 1228 — obnova heretičke bosanske crkve pod Rastudijem; 1229/30 — smrt djeda Rastudija; 1230 — početak razdoblja djeda Radoja; Matej Ninoslav još je uvijek heretik; postavljanje heretičkog bosanskog biskupa; najkasnije 1230/31. dolazak dominikanaca u Bosnu; nakon toga, najkasnije do kraja 1232, Ninoslavov i Prijezdin prelazak na katoličku vjeru; početak 1232 — izvještaj (dominikanaca?) papi o porocima heretičkog biskupa u Bosni; 5. VI 1232 — papino pismo kaločkom nadbiskupu i zagrebačkom biskupu sa zadatkom da provjere optužbe o bosanskom biskupu; 10. X 1233. papina pisma iz kojih se vidi da su i Ninoslav i Prijezda već od nekoga vremena katolici.

³⁰ Sm., C. D., III, br. 327, str. 379—80. Pri raspravljajući toga pitanja, J. Šidak, »Ecl. Slav. . .«, str. 19, tumači izraz *ex simplicitate asserat se peccasse . . . riječju »iz prostodušnosti«*, S. Ćirković, cit. dj., str. 61 — »iz neznanja i prostote«, a D. Mandić, cit. dj., II, str. 153 — »iz neznanja«. Ćirkoviću i Mandićevu tumačenje svakako je potpunije u skladu s neobrazovanošću i nepismenošću kakva se bosanskom biskupu pripisuje u ranijem papinu pismu od 5. VI 1232. I Šidak i Ćirković smatraju da nije poznato je li istraga legata Jakova potvrdila opravdanost svih objeda saopćenih papi u svojedobnom (dominikanskom?) obavještenju. I zaista, papino pismo od 30.V 1233. ne nabraja taksativno sve utvrđene biskupove krivice. Ali u papinu pismu od 20. VII 1246. kojim se pri-

Nakon toga uslijedile su i sankcije prema dubrovačkoj nadbiskupiji koja je imala metropolitansku vlast nad bosanskom biskupijom i koja je, činom svoga nadbiskupa Arengerija (1227—1236),³¹ izvršila zaredivanje heretičkog biskupa. Premda se u istom papinskom dokumentu od 30. V 1233. kojim se određuje skidanje bosanskog heretičkog biskupa s njegova dotadašnjeg položaja ističe da metropolitanska prava (dubrovačkog) nadbiskupa treba sačuvati neokrnjena, ipak se legatu Jakovu stavlja u zadaću da u Bosni postavi dva do četiri nova biskupa; iako to legat nije izvršio, nego je umjesto zbačenog heretika postavio samo jednog biskupa, Jakova Nijemca, dotadašnjeg dominikanskog provincijala u Ugarskoj,³² ipak je samim tim činom bilo faktično suspendirano metropolitansko pravo dubrovačkog nadbiskupa.³³ Doduše, još se i 26. III 1238. među sufraganima dubrovačke metropolije nabraja i Bosna,³⁴ kako je to bilo i pedeset godina prije toga, kad se Bosna prvi put u papinskim dokumentima navodi kao sufraganska dijeceza dubrovačke nadbiskupije.³⁵ Ali to je bilo tek spominjanje jedne formalnosti koja još nije bila pravno ukinuta. To se, međutim, dogodilo već mjesec dana nakon toga, 26. IV 1238, papinim naređenjem kumanskom biskupu Teodoru da za novog biskupa Bosne zaredi mađarskog dominikanca Ponsu, i to tako da on i njegova biskupija do daljnje odredbe budu izravno podvrgnuti papinskoj vlasti.³⁶

To otkidanje bosanske biskupije od dubrovačke metropolije doživjelo je poslije osam godina još i svoj epilog: da bosanska biskupija, poslije privremene podložnosti izravno Rimu, ne bi možda bila vraćena pod nadležnost dubrovačke nadbiskupije, bosanski biskup Ponsa »podsjetio« je papu god. 1246. na ulogu nekadašnjeg (tada već pokojnoga) dubrovačkog biskupa (Arengerija) pri dovođenju toga heretika na bosansku biskupsku stolicu u god. 1230. i na tolerantan nadbiskupov stav prema stanju u bosanskoj dijecezi, za koje je znao, pa je zatražio, u skladu sa željama i molbama kaločkog nadbiskupa i kralja Bele IV, da bosanska crkva ne bude vraćena dubrovačkoj metropoliji, koja se diskreditirala, nego da bude

prema podvrgavanje bosanske biskupije kaločkoj nadbiskupiji (Sm., C. D., IV, br. 263. str. 297/98) navodi se da se za biskupovanja heretičkog biskupa u bosanskim crkvama uopće nisu vršili vjerski obredi, što je jedna od optužbi koje je legat Jakov imao provjeriti, a uz to isti papinski dokument bosanskog biskupa neuvijeno naziva heretikom (»Ragusiensis archiepiscopus ... ibidem quendam hereticum in episcopum prefecisset...«); stoga je nesumnjivo da je papinstvo i u času smjenjivanja bosanskog biskupa u 1233. smatralo da se radilo o heretiku, kako to slijedi iz optužbi sadržanih u (dominikanskoj?) dostavi na temelju koje su 1232. provedeni izvidi a 1233. izvršeno smjenjivanje.

³¹ Farlati, *Illyricum sacrum*, VI, Venetiis, 1800, str. 91, 100.

³² Fermendžin, *Acta Bosnae*, MSHSM, XXIII, Zgb. 1892, br. 8.

³³ To mišljenje o kaznenom izuzeću bosanske crkve ispod metropolitanske vlasti dubrovačke nadbiskupije već u god. 1233. izrazio je J. Šidak još 1937, v. Problem »bosanske crkve« u našoj historiografiji od Petranovića do Glušca, Rad JAZU, knj. 259, str. 143, i ponovio 1955. u raspravi »Ecclesia Sclavoniae...« na cit. mj., str. 19, bilj. 12.

³⁴ Sm., C. D., IV, br. 48, str. 54—55.

³⁵ Sm., C. D., II, br. 199, str. 206—208.

³⁶ Sm., C. D., IV, br. 50 str. 56—57.

podvrgnuta kaločkoj nadbiskupiji, koja je stekla veoma mnogo zasluga za istrebljivanje bosanske hereze.³⁷ Nešto više od godine dana poslije toga, 26. VIII 1247, biskup đurski, cistercijski opat i dominikanski prior u Egeru, odnosno Stolnom Biogradu, dobili su nalog od pape Inocenta IV da još jednom provjere opravdanost svih optužbi u pogledu rasprostranjenosti hereze u Bosni i krivnje za sve to, pa ako ustanove da je papa tačno izvještavan, da bosansku biskupiju podvrgnu kaločkoj nadbiskupiji.³⁸

Bez obzira na sve kasnije, naknadne pokušaje dubrovačke nadbiskupije da pozivanjem na stare privilegije dokaže svoje pravo, kao i bez obzira na svu potporu i zalaganje civilnih vlasti dubrovačke općine, izgubljeno više nije bilo moguće vratiti.³⁹

Takav razvoj događaja, nepovoljan za metropolitanska prava dubrovačke nadbiskupije u Bosni, bio je, dakako, rezultat političkog razvoja koji je izložene promjene omogućio. Pri tome, u političkom razvoju i odnosima na cijelom geopolitičkom području od Mađarske do srednjeg i južnog Jadrana, s obzirom na ovdje raspravljanu temu, značenje središnjeg pitanja imaju mađarske pretenzije prema Bosni. Otkako se 1339. Bosna prvi put u sačuvanim izvorima spominje kao zemlja koja priznaje vrhovnu vlast ugarsko-hrvatskog kralja (Bele II Slijepoga) te on u njoj postavlja kao hercega svoga mlađeg sina Ladislava^{40,41}, ta vrhovna vlast nije bila osporavana, ali se, posebice od početka XIII st., sve upornije postavlja pitanje neposredne ingerencije mađarskih vlasti u zbivanjima koja su ispunjala povijest te zemlje. U tom smislu davanje svjetovne vlasti kaločkom nadbiskupu nakon 1222. nije moglo značiti prenošenje državnog suvereniteta, koji je 1139. simbolizirao kraljev sin, kao član kraljevske kuće, na tu nadbiskupiju, nego pokušaj likvidacije neposredne banske vlasti i njeno smjenjivanje svjetovnom vlašću kaločkog nadbiskupa, koji će ujedno ostvariti i potpunije podvrgavanje Bosne političkim interesima kraljevske vlasti i osigurati katoličko obilježje bosanske crkvene oblasti nasuprot snažnoj heretičkoj usmjerenosti koja se pokazala neiskorijenom i nakon događaja na Bilinu polju u godini 1203.

Tu tendenciju odlučno je suzbio združeni otpor Ninoslavove vlasti i heretičkog pokreta i u 1225, i u 1227, pa je na toj osnovi došlo ne samo do afirmacije bosanske samostalnosti nasuprot pretenzijama mađarske krunice nego i do organizacione obnove heretičke crkve pod djetedom Rastudijem. U 1230. čak je i dotadašnja papinski orijentirana crkva došla u

³⁷ Sm., C. D., IV, br. 263, str. 297.

³⁸ Sm., C. D., br. 285, str. 322—23.

³⁹ Upor. Sm. C. D., IV, br. 399, str. 457—59, br. 400, str. 460—61, br. 419, str. 481—83, br. 421, str. 484, br. 430, str. 494—95, br. 432, str. 496—97.

⁴⁰ Sm., C. D., II, br. 45, str. 46—47. Up. F. Šišić, *Poviest Hrvata za kraljeva iz doma Arpadovića*, I, Zgb. 1944, str. 55, bilj. 22. Pri tome se, svakako, radilo tek o podjeljivanju simboličke vlasti s pravom na prihode, dok je neposredna upravna vlast ostala i dalje bosanskom banu; v. Šišić, cit. dj., str. 56.

⁴¹ Kao što će u Hrvatskoj, uporedo s bosanskim hercegom Ladislavom, herceški položaj imati najmlađi Belin sin Stjepan; v. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, 3. izd., Zgb. 1962, str. 171.

ruke heretika, pa je njoj na čelo doveden brat djeda Radoja u svojstvu bosanskog biskupa. Ali skandal koji je izbio u vezi s tim, vjerojatno na temelju prijave dominikanaca, čini se da je uvjerio Mateja Ninoslava da će se lakše oduprijeti pretenzijama Mađara ako odustane od saveza s hereticima i time obeskrijepi vjersku motivaciju osvajačkim pothvatima mađarskih vlasti; umjesto toga činilo se mogućim pridobiti papinstvo čak i kao zaštitnika,⁴² što se pokazalo utoliko nužnijim što je u međuvremenu — u suprotnosti s papinskim trenutnim kursom smirivanja — herceg Koloman vršio pripreme da pod izlikom heretičnosti Bosne ostvari neposrednu vlast nad tom zemljom.⁴³

Ali novonastala situacija mora da je izazvala znatna ogorčenja u Bosni: biskupski položaj dobio je tuđinac, i sam bosanski ban morao se izjasniti katolikom, a banov rođak Prijezda čak je aktivno sudjelovao u suzbijanju hereze pomažući akcije dominikanaca. Ali i drugi jedan momenat pridonio je novom obratu u stavovima. Od kraja 1233. Mađarska sudjeluje zajedno s Češkom u ratu protiv austrijskog vojvode Fridriha II Svadljivo-ga, u kom su se uz kralja Andriju II angažirala i dva njegova sina, Bela i Koloman.⁴⁴ Time je mađarski pritisak na Bosnu svakako popustio, a težnje Bosne za političkom i vjerskom samostalnošću mogla se ponovo snažnije izraziti, između ostaloga i obnovom saveza banske vlasti s herezom. Na toj osnovi papinstvo se ponovo alarmiralo zbog bujanja hereze u Bosni (i u susjednim pokrajinama), pa je u Bosnu poslalo novoga legata, Bartolomeja de Trisulto, da pokrene križarski rat zajamčivši svim sudionicima jednako oproštenje od grijeha i povlastice kakve imaju križari koji odlaze u Svetu zemlju.⁴⁵ Papinstvo više nigdje ne spominje mogućnost svoga oslonca na Mateja Ninoslava, nego sve nade polaže u hercega Kolomana, bosanskog biskupa Ivana Nijemca i njihove vojne i propovjedničke snage.⁴⁶

Čim je na taj način, papinstvo uskratilo zaštitu što ju je neko vrijeme pružalo Mateju Ninoslavu i prenijelo svoja očekivanja na Kolomana, i kraljevska je mađarska vlast mogla obnoviti svoje nastojanje da ostvari svoju izravnu političku ingerenciju u Bosni. U tu svrhu je Andrija II god. 1235. dodijelio Bosnu Kolomanu, a papa je tu darovnicu 9. VIII 1235. potvrdio.⁴⁷

Borba za ostvarenje te darovnice potrajala je sve do 1238. kada je papa svojim pismom od 26. IV odredio novu ličnost — mađarskog dominikanca Ponsu — za biskupski položaj u Bosni potvrdivši izričito Koloma-

⁴² Sm., C. D., III, br. 335, str. 388.

⁴³ Smisao papina pisma Kolomanu od 10. X 1233 — Sm., C. D. III, 336, str. 388—89 — i jest u tome da Kolomana upozori na to da Matej Ninoslav više nije heretik i da mu treba pomoći da ušćuva svoja prava, a ne da bude uklonjen.

⁴⁴ Vj. Klaić, Povijest Hrvata, I, str. 214.

⁴⁵ Sm., C. D., III, br. 343, str. 396—98.

⁴⁶ Sm., C. D., III, br. 359, str. 415; br. 360, str. 415—16; br. 361, str. 416—17; br. 362, str. 417—18; br. 363, str. 418; br. 364, str. 419.

⁴⁷ Sm., C. D., III, br. 385, str. 443.

nov ratni uspjeh.⁴⁸ Ali osvojenje Bosne nipošto nije bilo potpuno: premda je njen centar bio u rukama Kolomanove vojske, pa je do kraja 1239. ondje bila podignuta i nova katedrala (dijelom i novcem što ga je svojedobno — u svojoj katoličkoj fazi — u tu svrhu bio namijenio Matej Ninoslav)⁴⁹ ipak je dio zemlje ostao nezauzet, pa je trebalo i dalje poticati i Kolomana i Ponsu da dokrajče križarski vojni pothvat, i mađarske prelate da im u tome pružaju pomoć.⁵⁰ Potpuno je opravdana pretpostavka da se onamo pod pritiskom svojih protivnika povukao i ban Matej Ninoslav.⁵¹

Premda je uspjeh Kolomanove vojne bio veoma velik, pa se moglo očekivati da će biti ostvareni trajni rezultati, ipak je veoma karakteristično da papinstvo nije Kolomanov vojni uspjeh sankcioniralo pripojenjem Bosne nekoj od mađarskih nadbiskupija. Papa je nakon povlačenja Ivana Nijemca s biskupskog položaja u Bosni doduše dao postaviti mađarskog dominikanca Ponsu, ali je bosansku dijecezu (ovaj put izričito odlukom, a ne samo *via facti*, kao 1233) podvrgao izravno rimskoj kuriji.⁵² Čini se, doduše, da su Ponsa, i mađarski kler uopće, a i papinstvo razvili upravo grozničavo intenzivnu djelatnost u izgradnji obnovljene katoličke crkve u Bosni, u najmanju ruku u toku 1239. Jer 1240. već dolazi do nove izmjene u situaciji.

Preokret se gotovo u cijeloj literaturi povezuje s opasnošću od provala Tatara⁵³ koju su najprije naviještale glasine o njihovoj nezadrživosti a uskoro i bjegunci iz južne Rusije, posebice nakon pada Kijeva (15. XI 1240) i prodora tatarskih četa u Galiciju, Voliniju i Poljsku.

⁴⁸ Sm., C. D., IV, br. 50, str. 56—57.

⁴⁹ Sm., C. D., IV, br. 60, str. 65—66.

⁵⁰ Sm., C. D., IV, br. 59, str. 65; br. 58, str. 64; br. 62, str. 67.

⁵¹ Up. o tome J. Šidak, »Ecl. Slav. ...«, str. 26. bilj. 40.

⁵² Sm., C. D, IV, br. 50, str. 56, 57.

⁵³ Up. J. Šidak, cit. dj., str. 29; V. Čorović, cit. dj., str. 198; M. Perojević, u »Napretkovej« Poviesti..., str. 226—7; D. Mandić, cit. dj., II, str. 159—60; S. Čirković, cit. dj., str. 65. Između formulacija pojedinih autora ipak ima znatnih razlika. Dok Šidak — kao autor najranije objavljenog djela među nabrojenima — kronološki razmjerno neodređeno ističe da je možda baš pojava Tatara omogućila Ninoslavu da nesmetano uspostavi svoju vlast u Bosni, D. Mandić definitivno tvrdi da se Koloman već u zimu 1239/40, povukao u Slavoniju, čim se pročulo za provalu Tatara u Rusiju; Perojević pretpostavlja da se Ninoslav za vrijeme Kolomanove okupacije sklonio nekamo na jug (u blizinu Dubrovnika) — što bi značilo izvan teritorija svoje države — da se za to vrijeme Ninoslava smatralo svrgnutim a da je Bosnom upravljao Prijezda kao eksponent Kolomanove vlasti; Ninoslav se mogao vratiti na vlast tek nakon smrti hercega Kolomana i odlaska Tatara. Da je Bosnom još i 1240. vladao Prijezda, kao mađarski štićenik, mišljenje je i Vl. Čorovića. S. Čirković, međutim, ne nalazi osnova za opredjeljenje je li Ninoslav ponovo osvojio Bosnu još prije proljeća 1240. ili tek nakon dolaska Tatara na mađarsku granicu.

Uza sve to, čini mi se ispravnim Šidakovo upozorenje da se Ninoslav u Dubrovniku 22. III 1240. »opet javlja u staroj moći i sjaju«, a ne kao protjerani ban, bez ugleda i snage. Treba uostalom, uzeti u obzir realnu povijesnu situaciju u vezi s provalom Tatara u Mađarsku; ona se zaista nije zbila »preko noći«. Prema podacima što ih navode S. M. Solovjev, Istorija Rossii, izd. 1960, Knj. II, sv. 3. str. 141—45 i Grekov — Čerepnin — Pašuto, Očerki istorii SSSR, Period feodalizaciji, I, Moskva 1953, str. 830—837, odluka o novom

S obzirom na to da je Matej Ninoslav 22. III 1240. posjetio Dubrovnik i ondje sklopio ugovor s dubrovačkom općinom kojim zajamčuje Dubrovčanima slobodno kretanje po cijeloj svojoj zemlji, zaštitu od strane svojih ljudi, kao i oprost od desetine i drugih dažbina,⁵⁴ teško je vjerovati da je u grad došao kao bjegunac, a i to da bi Dubrovčani tražili zaštitu od prognanoga, bespomoćnog bana.⁵⁵ Stoga treba pretpostaviti da je Matej Ninoslav već do proljeća 1240. obnovio svoju vlast u najvećem dijelu Bosne.

Sve do sredine XIII stoljeća, kad prestaju sačuvane dokumentarne vijesti o Mateju Ninoslavu, borba Bosne prolazila je i dalje kroz razdoblja uspjeha i uzimicanja. Za krize što ju je Mađarskoj i Hrvatskoj (a u završnoj svojoj fazi i Bosni) donijela tatarska provala, Ninoslavova je vladavina bila nesmetana. Ali baš u to se vrijeme hereza razmahnula ne samo u Bosni nego i u Hrvatskoj i Dalmaciji,⁵⁶ a ugled i utjecaj Bosne i njenog bana toliko se povećao da je on postao glavnom snagom protumađarske koalicije koja se 1243. i 1244. formirala oko Splita u njegovoj suparničkoj borbi s Trogirom (zbog posjeda što ih je Bela IV bio darovao Trogiru, na štetu Splita, kao nagradu za usluge prigodom njegova bijega pred Tatarima).⁵⁷

općem napadu Tatara na Evropu donesena je na kurultaju u Karakorumu 1235, a počela se ostvarivati već 1236. Te i iduće godine napadnute su najprije Povolška Bugarska i Rjazanska kneževina, a 1238. Vladimiro — Suzdaljska kneževina, pri čemu je krajnje razorni i krvavi ratni val dopro sve do nadomak Novgoroda te se uništavajući i paleći vratio preko Smolenske kneževine i južnoruskih stepa k donjoj Volgi. U ljeto te godine Tatari su u stepama razbili vojsku kumanskog kana Kotjana, koji je zatim sa 40.000 svojih ljudi uzmakao u Mađarsku. U početku 1239. glavni je tatarski napad upravljen prema jugu, pa je već 3. III zauzet Perejaslavl, a pod jesen Černigov; i ta je ofenziva bila krajnje okrutna, pa su uništavana sva naselja i gradovi i stanovništvo masovno ubijano. Pred osvajačima je černigovski knez Mihajlo Vsevolodovič s ostatkom vojske uzmakao u Mađarsku. Godine 1240. ponovljen je napad na južnu Rusiju; pod jesen je otpočela opsada Kijeva a grad je pao 19. XI 1240, nakon čega je i opet mnoštvo bjegunaca prebjeglo u Mađarsku. Do kraja godine katastrofalno su opustošene Volinjska i Galička kneževina, neposredni susjedi Mađarske, a nakon pada glavnih gradova, Vladimira i Galiča, galičko-volinjski knez Daniel Romanovič prebjegao je s ostacima vojske i drugim bjeguncima u Ugarsku. Poslije svega toga, u proljeće 1241, Tatari su prešli preko Karpatskih prijevoja, a pred njima je — mnogo prije njih — u srednju i zapadnu Evropu dopro užas o njihovoj okrutnosti.

Na temelju svega toga, neosporno je da je već 1238/39. Mađarska imala razloga i povoda da bude alarmirana tatarskom opasnošću i da svoju pažnju — a i vojne snage — usmjeri prema svojim karpatskim granicama.

⁵⁴ Sm., C. D., IV, br. 99, str. 107—8.

⁵⁵ M. Perojevič, na cit. mj., str. 226, navodi da način Ninoslavljeva zaklinjanja Dubrovčanima svjedoči da Ninoslav nije bio heretik jer se zaklinje Bogom, Kristom, Marijom, sv. Krstom, Sv. evanđeljem i svetim Vlahom, kako su se zaklinjali i svi pravovjerni katolici. Ali upravo činjenica što se Ninoslav zaklinje i svetim Vlahom svjedoči da se bosanski ban nije zaklinjao »po svome ukusu« i vjerovanju, nego autoritetima koji su za Dubrovčane značili najviše jamstvo.

⁵⁶ V.: J. Šidak, »Ecl. Slav. ...«, na nav. mj. str. 30.

⁵⁷ Toma Arcidakon, cit. dj., str. 185—187, 191—200; Sm., C. D., IV, br. 133, str. 146—148; br. 137, str. 153; br. 138, str. 153—4; br. 165, str. 184—5; br. 166,

Rat što ga je Bela IV u vezi s takvim angažmanom bana Mateja Ninoslava poveo protiv Bosne završio se mirom koji je sklopljen nešto prije 20. VII 1244.⁵⁸ On je bio temelj na kom je kralj potvrdio bosanskoj biskupiji njena prava na zomljoposjede što ih je u Slavoniji bio darovao još herceg Koloman (vlastelinstva Đakovo i Blizna) kao i niz posjeda u svim župama Bosne što ih je crkvi bosanskoj dao Matej Ninoslav kao odštetu za »nepravde i štete« što ih je ta crkva pretrpjela; ona je na svim tim posjedima dobila izuzeće od jurisdikcije svjetovnih vlasti i pravo ubiranja mostarine i drugih posebnih dažbina, a također i pravo na crkvenu desetinu s cijelog područja Bosne.

Ali kako su god te materijalne koristi bile znatne, kraljevska je vlast faktično odustala od svoga programa da neposrednu civilnu upravu oduzme bosanskom banu. Premda je vrhovni suverenitet ugarske kraljevske vlasti ostao neosporan, bosanska je politička samostalnost faktično bila obranjena.⁵⁹ Epilog toga političkog razvoja bilo je, doduše, još podvrgavanje bosanske biskupije kaločkoj nadbiskupiji u 1247, koje je izvršeno kao završna kaznena mjera zbog nekadašnjeg posvećenja heretičkog biskupa što ga je u 1230. bio izvršio dubrovački nadbiskup.⁶⁰ Ali ta je odluka pripojila mađarskoj metropoliji tek nominalo bosansku katoličku crkvu. Jer ona je već u tom trenutku izgrađivala svoje novo sjedište, izvan Bosne, u Đakovu, gdje bosanski biskup već 1252. ima svoje stalno boravište.⁶¹ Otada dalje, za Ninoslavljeva rođaka i nasljednika Prijezde, Bosna priznaje vrhovništvo ugarske krune, ali ju je — uza sve peripetije — budući razvoj vodio u susret jačanju njene autohtone banske i, kasnije, kraljevske vlasti. Istovremeno, i bosanska heretička religija razvijala se prema vrhuncu svoje rasprostranjenosti i snage, nezavisne i slobodne od iole znatnijeg utjecaja metropolitanske vlasti u Kaloči pa čak i biskupske dijecezanske centrale u Đakovu.

str. 185; br. 167, str. 186; br. 177, str. 197—199; br. 183, str. 205—6; br. 185, str. 208; br. 193, str. 216; br. 207, str. 235—6; Up. i prikaz svih događaja kod Ćirkovića, cit. dj. str. 66—67.

⁵⁸ Sm., C. D., IV, br. 208, str. 236—240.

⁵⁹ Up. J. Šidak, »Eccl. Slav. . . « na nav. mj. str. 30/31.

⁶⁰ Sm., C. D., IV, br. 263, str. 297—98, i br. 285, str. 322—23.

⁶¹ 8. V 1252. predao je glasnik trebinjskog biskupa bosanskom biskupu Ponsi papinsku bulu od 23. V 1250. kojom papa poziva (nekadašnje) sufragane dubrovačke nadbiskupije u Rim na saslušanje, u vezi s dubrovačko-barskim crkvenim sporom o metropolitanskim nadležnostima. Taj je glasnik predao pismo Ponsi »... in villa que vocatur Diaco et ante domum in qua habitabat episcopus Bosgnensis . . .«, Sm., C. D., IV, br. 430, str. 494—5. — Vl. Ćorović, cit. dj., str. 198, smatra da je već i u trenutku papine potvrde đakovačkog vlastelinstva kao posjeda bosanskog biskupa, 7. XII 1239. (Sm., C. D., IV, br. 87, str. 94) ono bilo određeno ne samo da biskupiji služi kao imovni oslonac nego i da joj bude stalno sjedište. M. Perojević, cit. dj. str. 229, ne precizira vrijeme kad je Đakovo postalo stalnim sjelom bosanskog biskupa; D. Mandić, cit. dj., II, str. 162, smatra da se to dogodilo uskoro nakon podvrgavanja bosanske biskupije kaločkoj nadbiskupiji, a Ćirković, cit. dj., str. 68, ne ulazeći u tačnije određivanje datuma, iznosi mišljenje da katolički bosanski biskup neposredno poslije XII st. više nije boravio u Bosni, nego u Đakovu. Međutim, bez obzira na to, što se ne može tačno utvrditi godina biskupova preseljenja

II

U izloženoj evoluciji Dubrovnik je nesumnjivo odigrao ulogu simpatizera ili čak pomagača i saveznika Bosne, pa je — koliko je to moguće — potrebno odrediti motive i ciljeve dubrovačke politike na tom području.

Kao što je poznato, Dubrovnik je, u vezi s obaranjem grčke vladavine u Bizantu u god. 1204, već iduće godine potpao pod vlast Venecije. Taj događaj bio je samo jedan od elemenata opće mletačke politike na Mediteranu, zbog koje je za nju bilo važno da Jadran bude i njeno utočište i siguran put. Svoj sistem dominacije na istočnom Mediteranu Venecija nije mogla organizirati na sistemu vojne okupacije prostranih teritorija, jer ona nije imala vlastite kopnene vojske niti brojno vlastito stanovništvo koje bi bilo kadro da naseljavanjem na mnogobrojnim mjestima mediteranskog istoka, za koja je Venecija bila zainteresirana, stvori dovoljno snažna mletačka etnička uporišta koja bi mogla poslužiti kao oslonac opsežne aneksionističke politike. Izuzetak je u tom pogledu bila Kreta, gdje je došlo do znatnijih naseljavanja. Naprotiv, vojna okupacija izvršena je samo na najvažnijim tačkama, u Epiru (Drač), u Moreji, na nekim otocima u Egejskom moru i na prilazima Carigradu. Drugdje se Venecija u načelu zadovoljavala ugovorima o podaništvu, postavljanjem svojih eksponata na vodeće političke položaje, ekonomskim povlasticama, stvaranjem trgovačkih uporišta, osiguranjem trgovačkih monopola ili, kad je zatrebalo, povremenim intervencijama svoje flote ili drugim sredstvima pritiska.⁶²

I u samoj Italiji Venecija se u prvoj polovini XIII st. još nije trudila da stvori zemljišne posjede na čvrstom tlu Poluotoka (terra ferma). Svoje

u Đakovo, upada u oči da je papa još 3. V 1250. (Sm. C. D., IV, br. 365, str. 420) naredio trebinjskom biskupu da (uz ostale dubrovačke [nekadašnje] sufragane) pozove bosanskog biskupa da u roku od osam mjeseci dođe u Rim na saslušanje. Do trenutka kad je ta papina bula *predana* bosanskom biskupu (u Đakovu) prošlo je više od dvije godine. Što se događalo u međuvremenu? Da li izaslaniku trebinjskog biskupa nije bilo moguće probiti se do Ponse i njegova sjedišta u Bosni ili u Slavoniji? Da je Đakovo već 1250. bilo stalno sjedište bosanskog biskupa, ne bi to bilo teško učiniti. Stoga mi se čini vjerojatnijim da je 1250. Ponsino boravište još bilo neustaljeno i da se on tek nakon toga trajnije nastanio u Đakovu, kamo je — pošto se to u Travuniji saznalo — izaslanik trebinjskog biskupa mogao otići i izvršiti papino naređenje. Moguće je, dakako, i drukčije tumačenje: da se Ponsa nije htio upletati u probleme crkve — suparnice njegova starješine, kaločkog nadbiskupa, utoliko više što je tema o kojoj se imalo raspraviti obuhvaćala i težnju Dubrovnika da poništi oduzimanje Bosne ispod crkvene jurisdikcije dubrovačkog nadbiskupa (v. bilj. 38). Iz pisma dubrovačkog nadbiskupa općini od 24. II 1252. vidi se da se na papinskom dvoru u Perugii očekivalo izjavu bosanskog biskupa i da je dotad još ondje nije bilo; ali iz teksta poruke trebinjskog biskupa Ponsi od 8. V 1252. koja mu je predana u Đakovu, ne vidi se da je to ponovljeni poziv, poslije ranijega ili ranijih, na koje se Ponsa oglušio.

⁶² H. Kretschmayr, *Geschichte von Venedig*, II, Gotha 1920, str. 14—42; Gino Luzzatto, *Ekonomska povijest Italije*, Zagreb 1960. (Roma 1949), str. 192—94.

takmace i suparnike suzbijala je sistemima ugovora i političkom igrom koja ih je paralizirala, izgrađujući pri tom svoj monopol trgovine za niz bitno važnih artikala (žito, sol) i razarajući ekonomsku i političku moć svojih konkurenata.⁶³

Na istočnoj obali Jadrana Venecija se uporno morala boriti za svoj utjecaj s političkim vlastima u pozadini obalnih područja. U Istri, koja je od 1077. potpadala pod svjetovnu vlast akvilejskog patrijarha, Venecija je usprkos savezništvu cara Fridriha II Hohenstaufovca s akvilejskim patrijarhom, koje je dovelo (1230) do potvrde prava Akvileje na Istru, ostvarila potpuni utjecaj u gradovima na zapadnoj obali, koji se politički emancipiraju, pa u njima postavlja podestate i pretvara ih u svoja uporišta, koja se ređaju od Trsta do Pule.⁶⁴

Otkako se 1217. ugarsko-hrvatski kralj Andrija II odrekao svih svojih prava na Zadar, taj je grad bio pod neospornom vlašću Venecije sve do 1242.

U pogledu Dubrovnika odnosi koji su stvoreni 1205. nisu dokraja jasni. Dokument iz 1205. o podvrgavanju Dubrovnika venecijanskoj vlasti nije se sačuvao,⁶⁵ pa se ne može pouzdano tvrditi da je »concordia et pactum« što ga je Dubrovnik sklopio s Venecijom 13. I 1232.⁶⁶ istovjetan po sadržaju, smislu i političkom značenju s dokumentom s kraja ili početka 1205, kojim Zadranima mole Veneciju da prihvati njihove formulacije o budućim odnosima između Venecije i Zadra,⁶⁷ a i s eventualno izgubljenim dubrovačkim kapitulacionim dokumentom iz 1205. Pa ipak, sličnosti su neosporne: isti način biranja i postavljanja nadbiskupa i kneza u zavisnosti o volji venecijanske vlasti, gotovo jednake laudes i obaveze zaklinjanja sveukupnog stanovništva, analogne i adekvatne vojne obaveze koje se tako geografski nadopunjavaju i povezuju (Zadranima moraju ratovati do dubrovačkog teritorija a Dubrovčani od svoga teritorija dalje na jug do Drača), da bi u 1205. zadarske obaveze bez istovremenih dubrovačkih bile krnje.

Da je Dubrovnik bio u zaista teškom i neosporno podaničkom položaju još prije 1232, svjedoče dokumenti što ih je objavio Š. Ljubić za god. 1224. i 1226.⁶⁸ No uza sve to, u tim se dokumentima izričito insistira na vanjskopolitičkim odnosima Dubrovnika, zahtijeva se striktno ustezanje od političkih, naročito, od ekonomskih veza s neprijateljima Venecije, i kao jamstvo tome traže se taoci. Naprotiv, iz prvih desetljeća dubrovačke podložnosti nisu se sačuvali dokumenti o upletanju Venecije u unutrašnje, samoupravne ingerencije samoga grada. Štaviše, i na planu privrede, u

⁶³ H. Kretschmayr, na cit. mj.

⁶⁴ M. Kos, *Istorija Slovenaca*, Beograd 1960, str. 273, 292—3; H. Kretschmayr, cit. dj., str. 50—51.

⁶⁵ Š. Ljubić, *Ob odnošajih dubrovačke s mletačkom republikom tja do g. 1358*. Rad JAZU, knj. V, Zgb. 1868, str. 87.

⁶⁶ Sm., C. D., III. br. 307, str. 351—54.

⁶⁷ Sm., C. D., III, br. 42, str. 45—47.

⁶⁸ Š. Ljubić, cit. dj., str. 89—91; Upor. F. Šišić, *Poviest Hrvata za kr. iz doma Arp. I*, str. 201—2.

okviru ekonomske aktivnosti, ako nije kršila osnovne interese Venecije, Dubrovnik je nesmetano poslovao. Posebice se njegova trgovina sa slavenskim zaleđem — prema dokumentu iz 1232 — mogla odvijati nesmetano. U razdoblju između 1205. i kraja 1231. Dubrovčani su sklopili ili obnovili trgovačke sporazume ili stekli privilegije u nizu gradova i područja, kao što su Molfetta i Biseglia, na području Napuljske Kraljevine, Fermo, Ravenna, Rimini, Recanati, Fano, Sinigaglia i čak Ferrara, koja je bila dugogodišnji protivnik Venecije; u istom su razdoblju stečene povlastice u Epiru, a možda i u Brusi i Efezu, u Maloj Aziji.⁶⁹ Cijela ta bogata djelatnost nadovezivala se je na mnoge ranije ugovore i trgovinske veze koje godina 1205. nije dokinula, a vjerojatno je poznati dokumeti ne iscrpljuju.

Ali i na području političkih odnosa (onakvih kakve eventualno određuje dokument iz 1205. a ponavlja isprava iz 1232) Dubrovnik se prilično brzo ogriješio o neke od bitnih odredaba iz 1232 (koje, čini se, valja u osnovi projicirati i unatrag, u 1205). Tako je 1206. zaista za nadbiskupa postavljen Mlečanin Leonard, ali već njegov prvi nasljednik Arengerije (od 1217. administrator, a od 1222/23. ili najkasnije od 1227. pa do 1236. nadbiskup) nije bio Mlečanin, nego Rimljanin.^{70 71}

Krajem dvadesetih godina XIII stoljeća zbiva se i u pogledu dubrovačkog kneza nešto nedovoljno jasno. Još 18. VIII 1229. spominje se u dokumentu o povlasticama dubrovačkim trgovcima u Fermu Ivan Dandolo kao dubrovački knez.⁷² Samo trinaest dana poslije toga, 31. VIII 1229, novi mletački dužd Jacopo Tiepolo (izabran poslije odstupa Piera Zianija, na dan 6. III 1229.⁷³ poziva Dubrovčane da uredno plaćaju svoga kneza Marina Bađuarija.⁷⁴ Ali uza sve to, već poslije 33 dana knezom u Dubrovniku opet je Ivan Dandolo.⁷⁵ Da li se tu radilo o pokušaju novog dužda Tiepola, koji je bio protivnik porodice Dandolo,⁷⁶ da ukloni dotadašnjeg dubrovačkog kneza, člana te iste porodice, ili o nekim drugim razlozima,

⁶⁹ J. Modestin, Kritička potraživanja i pokušaj pragmatizovanja u području povijesti dubrovačke od 1205. do 1331. god., Zgb. 1891, str. 16—20.

⁷⁰ Farlati, *Ill. sacr.*, VI, str. 91—92.

⁷¹ U dokumentu iz 1232. izričito se kaže: »Ragusini semper archiepiscopum eligent de Venetiis...«; u zadarskom dokumentu iz 1205. također se kaže: »Volunt Jadertini semper archiepiscopum eligere de Venetiis...« Te formulacije možda bi bilo moguće protumačiti i tako da nadbiskup ne mora biti Venecijanac nego tek poslan od venecijanskih vlasti. Ali činjenica što je prvi nadbiskup iza 1205. zaista bio Venecijanac svjedoči da je upravo time bilo udovoljeno odredbi »... de Venetiis...«. Situacija u Dubrovniku nakon Leonardove smrti veoma je nejasna. Čini se da je potrajala duža vakancija, možda pet, a možda i devet godina, koju popunja možda uprava papinskih legata, a možda i Arengerijeva administratorska funkcija. Kraće ili duže otezanje do njegove konačne posvete za nadbiskupa možda u sebi krije borbu oko dolaska na nadbiskupsku stolicu ličnosti koja nije bila »de Venetiis« nego Rimljanin, bliži papinstvu i bliži interesima samih Dubrovčana.

⁷² Sm., C. D., III, br. 274, str. 308—9.

⁷³ H. Kretschmayr, *cit. dj.*, str. 35.

⁷⁴ Sm., C. D., III, br. 276, str. 310.

⁷⁵ Sm., C. D., III, br. 278, str. 312.

⁷⁶ H. Kretschmayr, *na cit. dj. mj.*

ne može se utvrditi. Ali teško je vjerovati da bi porodica Dandolo mogla vlastitim utjecajem u Dubrovniku spriječiti politiku Tiepola kad to nije bila kadra postići u Veneciji, gdje je njen protivkandidat izgubio borbu s Tiepolom.

Još nejasnije od epizode s knezom Marinom Baduarijem svakako je čvor događaja u godini 1231. U ugovoru između Dubrovnika i Ferma od 26. V 1231. spomenut je Andrea de Balislava (Andrija Boleslavić) kao izaslanik dubrovačkog kneza,⁷⁷ pa treba pretpostaviti da je na čelu općine tada zaista još bio knez. Samo osam dana nakon toga, 3. VI 1231, u ugovoru o prijateljstvu između Dubrovnika i Ankone,⁷⁸ tradicionalne protivnice Venecije, na čelu općine je potknez (vicecomes) Andrija Dabrana (Dobronja?), a pregovarač u njegovo ime jest i opet Andrija Boleslavić, koji će i sam, četiri godine kasnije, poslije definitivnog nestanka Ivana Dandola s historijske pozornice u Dubrovniku, postati potknezom.⁷⁹

Knez Ivan Dandolo se veoma brzo poslije ugovora s Ankonom i istupa Andrije Dobronje ponovo pojavljuje u dokumentima u svojstvu poglavara dubrovačke upravne vlasti. Prva čuđuća listina, od 15. XI 1231. i opet priznaje njega knezom.⁸⁰

Ali nakon nje slijedi »Concordia et pactum« Dubrovnik s Venecijom, koja je i *reconciliatio*, tj. izmirenje. Iz toga nesumnjivo slijedi da su događaji koji su tome prethodili bili spor i sukob s Venecijom, pa stoga treba i nestanak Ivana Dandola s pozornice, i nastup Dubrovčanina Andrije Dobronje umjesto njega, kao i ugovor o prijateljstvu s Ankonom, smatrati sadržajem toga sukoba.

Pri tome sačuvani dokumenti ne omogućuju da zamislimo kako je došlo do uklanjanja Ivana Dandola i na koji je način on vraćen na kneževsku stolicu. Ali, u svakom slučaju, »Pactum« od 13. I 1232. ima značajne kapitulacione isprave koja vraća situaciju na prijašnje odnose, a možda je čak i zaoštrava.

Poznato je da je oko polovine XIII st. došlo još dva puta do prekida utvrđenih političkih odnosa Dubrovnik s Venecijom. Još krajem ljeta 1234. u Dubrovniku je knezom Ivan Dandolo,⁸¹ a već od 17. III 1235.⁸² pa sve do 1. VIII 1235. u ime dubrovačke vlasti citiraju se potknezovi Petar

⁷⁷ Sm., C. D., III, br. 298, str. 339.

⁷⁸ Sm., C. D., III, br. 299, str. 339—40.

⁷⁹ Sm., C. D., III, br. 377, str. 434.

⁸⁰ Sm., C. D., III, br. 303, str. 345—6.

⁸¹ Sm., C. D., III, br. 357, str. 413.

⁸² Petar Boleslavić, koji je još 24. VIII 1234. dubrovački sudac — Sm., C. D., III, br. 357, str. 413, već je 17. III 1235. dubrovački potknez — Sm., C. D., III, br. 377, str. 434. Prema tome do promjene u situaciji došlo je već sredinom ožujka. M. Kos, Dubrovačko-srpski ugovor do sredine 13-tog veka, Glas SAN, II razr., br. 67, Bgd. — Zemun 1927. str. 15/16, smatra da se radilo samo o zamjenjivanju odsutnog Ivana Dandola, i to tek »od aprila 1235«. Ali upravo datiranje po papi Grguru IX i caru Fridrihu II — vidi bilj. 84 — dokazuje da se radilo o dubljoj promjeni koja je dovela do priznanja novog suvereniteta, i to carskoga, umjesto mletačkoga.

Boleslavić i Teodor Krosić,⁸³ a datira se ne mletačkim duždern, nego papin-
skim pontifikatom i carskom vlašću Fridriha II Hohenstaufovca.⁸⁴ Pod
kakvim je pobližim okolnostima do toga prekida venecijanskog suvereni-
teta došlo, i kakvim je događajima on faktično okončan, ne može se iz
sačuvanih dokumenata utvrditi.⁸⁵ Ali je nesumnjivo da je orijentacija du-
brovačke vlasti bila u razdoblju dvojice potknezova protuvenecijanska,⁸⁶
i da je značila zbacivanje mletačke vrhovne vlasti, što se zatim potvrđuje
novom kapitulacijom Dubrovnika 2. I 1236,⁸⁷ poslije čega je u lipnju 1236.
slijedilo i obnavljanje »Pactuma« iz 1232,⁸⁸ jednako onako kako je poslije
odmetnuća u 1231. došlo do prihvaćanja kapitulacione povelje iz god. 1232
(vjerojatno prema prauzoru zadarske povelje iz 1205. i eventualne dubro-
vačke povelje iz 1205).

⁸³ Sm., C. D., III, br. 377, str. 434; br. 379, str. 435—438; br. 381, str. 439;
br. 382, str. 439—40; br. 383, str. 440—441.

⁸⁴ »... Temporibus domini Gregorii pape et domini Frederici imperato-
ris...« Sm., C. D., III, br. 383, str. 440. Upor.: »Tempore Gregorii pape et Fre-
derici imperatoris...«, kako 26. V 1231. datira općina Fermo, koja je u Mar-
kama, na teritoriju Papinske države i priznaje vrhovnu svjetovnu vlast
njemačko-rimskog cara. V.: Sm., C. D., III, br. 298, str. 339.

⁸⁵ Pretpostavka da je do zbacivanja mletačke vlasti došlo u vezi s angaži-
ranjem Venecije u ratu Nikejskog i Bugarskog Carstva protiv Latinskog Car-
stva — v. J. Modestin, cit. dj., str. 28 — nije pouzdana. Pošto je 1231. titu-
larni jeruzalemski kralj Jean de Brienne imenovan regentom umjesto malo-
dobnog latinskog cara Balduina II, bugarski car Ivan Asen II odlučio je da,
umjesto diplomatski, oružjem ostvari svoje namjere u pogledu Carigrada;
stoga je u proljeće 1235. u Nikopolju sklopio ugovor o savezu s nikejskim
carem Ivanom III Vatacesom o zajedničkom napadu na Latinsko Carstvo.
Do ofenzive na Carigrad došlo je pod jesen 1235. i, poslije zimskog prekida
opsade, u proljeće 1236, kada je zaslugom mletačke flote grad bio obranjen;
up. o tome: Ch. Diehl — R. Guiland — L. Oekonomos — R. Grousset:
L'Europe orientale de 1081 à 1453., u G. Glotz, Hist. génér., H. du M. A.,
t. IX/1, Paris 1945, str. 157—58, i G. Ostrogorski, Istorija Vizantije, Beograd
1959, str. 409—411. — Budući da je najkasnije već 17. III 1235. Ivan
Dandolo uklonjen s vlasti, pa se to dogodilo najvjerojatnije još i prije toga
datuma, nije vjerojatno da su prilike na istoku već tada mogle u Dubrovniku
stvoriti pogodnu situaciju za zbacivanje kneza. Isto tako, Dubrovčani već
2. I 1236. povjeravaju dvojici svojih opunomoćenika da otpočnu pregovore
o ponovnom podvrgavanju Veneciji (v. Sm., C. D., IV, br. 1, str. 1) premda
u prvim danima 1236. ishod bitke za Carigrad još nipošto nije bio odlučan.

⁸⁶ Otkako je Milano 6. III 1226. obnovio Ligu lombardijskih gradova, Fri-
drih II bio je u neprekidnom neprijateljstvu s njima. U borbama što ih je
car vodio sa sjevernoitalskim gradovima Venecija je bez rezerve bila na strani
carevih neprijatelja, za razliku od papinstva, koje je saveznik i pomagač
Lige. Ali uza sve to, dva su događaja upravo u 1234. i 1235. zblížila papu
i cara i navela ih da jedan drugome pomažu. Grgura IX je u proljeće 1234.
pobuna rimske aristokracije primorala da pobjegne iz Rima u Rieti, gdje je
ostao sve do 1237; a protiv cara je u Njemačkoj podigao ustanak njegov sin
Henrik VII, koji je pri tom stupio u savez s Lombardskom ligom. Neprija-
teljstvo Venecije prema caru neizbježno se zaoštrilo upravo 1235, kada se,
poslije njegove pobjede u Njemačkoj, na saboru u Mainzu dogovarala nova,
opsežna vojna akcija protiv Lige, koja je ostvarena 1236. Up. o tome: E. Jordan,
cit. dj., str. 211, 236—37, 239—242; H. Kretschmayr, cit. dj., str. 43.

⁸⁷ Sm., C. D., IV, br. 1, str. 1; v. gore, bilj. 85.

⁸⁸ Sm., C. D., IV, br. 8, str. 8—11.

Treća pobuna Dubrovčana izbija poslije konačnog pripojenja bosanske biskupije kaločkoj nadbiskupiji, godine 1251; kroničar Ivan Dandolo navodi da su se tada Dubrovčani pobunili protiv mletačke vlasti, poslije čega su u god. 1252. morali obnoviti ugovor iz 1232.⁸⁹

Ali u vrijeme prvih dviju pobuna dubrovačke općine protiv mletačke vlasti zbilili su se i u unutrašnjopolitičkim odnosima važni događaji.

U ljeto 1234 (24. VIII), još dok je u Dubrovniku bio knezom Ivan Dandolo, navode se u dokumentima kao instancije upravljanja i odlučivanja o javnim poslovima, osim kneza: consules, consilarii i skupština cijelog puka dubrovačkog,⁹⁰ kao što je to bilo i ranije, na primjer pri donošenju odluke da se 1232. upute u Veneciju opunomoćnici koji će s Venecijom sklopiti »Pactum« nakon sloma prve pobune⁹¹ ili prije prve pobune, npr. 18. I 1228.⁹² Međutim, na dan 13. IV 1235, u vrijeme kada u Dubrovniku nema mletačkog kneza, a Dubrovnik priznaje vrhovnu vlast njemačko-rimskog cara Fridriha II, u Dubrovniku postoje kao instrumenti upravljanja gradom, osim dvojice potknezova i sudaca, još i dva zasebna vijeća: consilium parvum i consilium magnum te, kao i prije, skupština dubrovačkih građana.⁹³ Ta se novost ponovo opovrgava dokumentom kojim se 2. I 1236. opunomoćuju izaslanici općine koji će otići na pregovore s Venecijom, da bi ishodili izmirenje na osnovi isprave o kapitulaciji iz lipnja 1236 (u biti jednakoj onoj iz 1232); tada se, naime, ponovo nabrajaju petorica sudaca i šestorica vijećnika, bez diferenciranja na Veliko i Malo vijeće. Jednako se i »Pactum« Venecije i Dubrovnika što su ga ti opunomoćnici u lipnju 1236. ishodili upućuje knezu, sucima, (nediferenciranim) vijećnicima i građanima Dubrovnika. Čini se, dakle, da je ustanova dvaju vijeća, Velikog i Malog, tekovina pobune protiv Venecije i uspostavljanja vlasti samih dubrovačkih faktora upravljanja, koju obnova venecijanskih vlasti dokida.

Ali premda je novi »Pactum« u prvi čas vratio strukturu uprave na prijašnje norme,⁹⁴ ipak je novi knez Ivan Tiepolo, sin tadašnjeg dužda Jacopa Tiepola, u svojoj nastupnoj zakletvi što ju je položio dubrovačkoj općini 20. VII 1237.⁹⁵ potvrdio postojanje dvaju vijeća, Malog i Velikog, i te su se ustanove zatim održale i u budućnosti.⁹⁶

⁸⁹ V.: Š. Ljubić, *Ob odnošajih...* na cit. mj., str. 96—97. i 108—109.

⁹⁰ Sm., C. D., III, br. 357, str. 413.

⁹¹ Sm., C. D., III, br. 307, str. 352. Tu se vidi da je tada bilo: 5 sudaca (iurati iudices) i 5 vijećnika (consilarii).

⁹² Sm., C. D., III, br. 250, str. 279—80, gdje se nabrajaju 4 suca i 5 vijećnika, ali nisu spomenuti consules.

⁹³ Isto u Sm., C. D., III, br. 383, str. 440—441, od 1. VIII 1235.

⁹⁴ Dokument od 18. V 1237., Sm., C. D., IV, br. 24, str. 27, gdje zabranu da trgovci odlaze u Bosnu dok se prilike ondje ne objasne (u vezi s Kolomanovim križarskim pothvatom) donese (consules Ragusii cum populo, obilježava nesumnjivo interregnum do postavljanja novog kneza na temelju novodonesenog »Pactuma«.

⁹⁵ Sm., C. D., IV, br. 28, str. 32.

⁹⁶ Upor.: M. Medini, *Dubrovačke starine*, Dubrovnik 1935, str. 79—81.

Ustanova dvaju vijeća nesumnjivo se oslanjala na svoj uzor u Veneciji. Ali ako je ondje Veliko vijeće bilo organ suvereniteta mletačke aristokracije i ako je Malo vijeće bilo instrument nadzora nad svim upravnim organima, u prvom redu nad djelatnošću dužda,⁹⁷ onda je neodrživa pretpostavka da su mletački knezovi u Dubrovniku tu ustanovu prenijeli u Dubrovnik da bi ondje pojačali zavisnost grada od Venecije.⁹⁸ Sasvim suprotno od toga, Dubrovčani su te ustanove preuzeli upravo zato da bi dubrovačko plemstvo moglo nadgledati i skućavati vlast mletačkog kneza i aparata koji mu je neposredno pomagao. U tom smislu ustanove Velikog i Malog vijeća, nastale u Dubrovniku (po uzoru na analogne i starije ustanove u Veneciji), u doba (kratkotrajne) nezavisnosti Dubrovnika od Venecije, bile su instrument otpora venecijanskom vladavinskom sistemu i ingerencijama kneza što ga je onamo slala Venecija i, u isti mah, svjedočanstvo o afirmaciji vodećeg, najutjecajnijeg dijela dubrovačkog stanovništva, vlastele, kojoj se Venecija nije uspjela suprotstaviti niti nakon sloma drugog pokušaja Dubrovčana da zbace supremaciju Venecije.

Sačuvani dokumenti svjedoče da su se zasebne ustanove Velikog i Malog vijeća pojavile za vrijeme osamostaljenja dubrovačke općine u odnosu prema Veneciji u god. 1235.⁹⁹ Ali premda je njihovo postojanje zasvjedočeno tada, nije isključeno da je već i prilikom prve pobune protiv Venecije u 1231. bilo jednakih tendencija, ako se uzme u obzir koliko je značajnu ulogu već i 1231. imao isti Andrija Boleslavić, koji je 1235. postao potknezom i svakako bio jedna od ličnosti koje su novu strukturu najviših organa vlasti u Dubrovniku afirmirale.

⁹⁷ H. Kretschmayr, cit. dj., str. 78—81.

⁹⁸ M. Medini, cit. dj., str. 77.

⁹⁹ Prije 1235. Malo vijeće se u dokumentima ne spominje. U Veneciji se ono u početku XIII stoljeća sastojalo od šest osoba, pri čemu je po jedan od njih predstavnik po jedne od šest gradskih četvrti Venecije (sestieri) i ima već svoje određene kompetencije (v. Kretschmayr, na cit. mj.) Ne ulazeći ovdje u razvitak upravnih instrumenata vlasti prije podvrgavanja Dubrovnika Veneciji u god. 1205, treba ipak istaći da je ustanova »vijećnika« starija od 1235. U veljači 1215, (Sm., C. D., III, br. 113, str. 132) prilikom raspre o nekom posjedu u Šumetu spominje se 7 sudaca; a 22. VII iste godine (Sm., C. D., III, br. 115, str. 133—34) u vezi s dogovorom kako će se knezu platiti dug, vijeća su u kuriji »congregato populo cum sonitu campane«, a odluku donosi puk: »... statutum est ab ipso populo.«; jednako je i 17. VIII 1215 (Sm., C. D., III, br. 116, str. 134—5). Ali već 30. X 1222. u povelji o darivanju samostana sv. Jakova u Višnjici (Sm., C. D., III, br. 190, str. 216/17) povelja se sastavlja u prisutnosti trojice sudaca, poslije kojih se (na mjestu koje će u kasnijim dokumentima zauzimati consiliiarii) nabrajaju četiri ličnosti bez oznake funkcije; a tek za njima slijede imena svjedoka. Šest godina poslije toga, 26. I 1228. (Sm., C. D., III, br. 250, str. 279/80) novoimenovani notar Paško obavezuje se da će čuvati tajne kneza i vijećnika, ne znajući pri tom ni za kakvo drugo tijelo javne vlasti u Dubrovniku; na kraju dokumenta nabrajaju se 4 suca i zbor od sedam vijećnika. U dokumentu od 31. VIII 1229. (Sm., C. D., III, br. 276, str. 310) dužd Jacopo Tiepolo piše »iudicibus, consilii. comuni civitatis Ragusii...« 15. XI 1231. sporazum dubrovačke općine i omiškog kneza Ilje, sina Grubešina, potvrđuju 4 suca i tri vijećnika (v. Sm., C. D., III, br. 303, str. 345/6) da bi se u »Pactumu« iz 1232. nabrojilo 5 sudaca, 5 vije-

III

Iz sveukupne dosad raspravljene građe slijedi da su Dubrovčani poslije svoga pada pod vrhovnu vlast Venecije u god. 1205. vodili intenzivnu borbu za svoju ekonomsku i političku emancipaciju. U toj borbi oni su do tridesetih godina XIII st. već posjedovali snažne privredne osnove na kojima se izgradio društveni sloj vlastele, kadar da nasuprot venecijanskoj težnji podvrgavanja stvori vlastite institucije otpora koje su općini omogućavale da vodi u tadašnjim okolnostima maksimalno moguću samostalnu politiku. Po prirodi samih tih okolnosti, ta je politika na Sredozemlju bila skućena privrednom i pomorskom prevlašću drugih sila na tom području. Ali alko i jest na obalama Sredozemlja bilo — do neke granice — nužno voditi računa o prisutnosti sila koje su, kao i Dubrovnik, onamo dolazile plovidbenim sredstvima, unutrašnjost Balkanskog poluotoka otvarala se Dubrovniku kao područje na kom je on imao znatne prednosti i mogućnost veoma uspješne kompenzacije za prisilna ograničenja na pomorskim putovima. Uklapajući se ingeniozno u ekonomska kretanja na Mediteranu izgradnjom svojih veza s tržištima u istonarnodnoj ili srodnoj etničkoj pozadini svoga zemljopisnog položaja, Dubrovnik se i na samom Mediteranu učinio neophodno potrebnim privrednim i političkim faktorom, pa je upravo to postalo temelj i pomorske veličine Dubrovnika u narednim stoljećima.¹⁰⁰

Ali takva pozicija dovođila je Dubrovnik pred neophodnost i da brani svoju vlastitu nezavisnost na tlu svoga postojanja, a i da brani takve političke konstelacije u svojoj geografskoj pozadini koje su odgovarale njegovim zamislima i interesima.

Uporedo sa svojim nastojanjem da politički i crkveno pokori Bosnu, mađarska je kraljevska vlast jaćala svoju sekundogenituru u Hrvatskoj dovođenjem na najvažnije položaje lićnosti bliskih dvoru ili zaslužnih za kraljevsku politiku. Tako 1221. splitskim biskupom postaje Guncel, rođak ugarskog palatina Jule; godine 1224, 1225. i 1226. ređaju se na banskog

ćnika i cio narod. Još i nekoliko mjeseci prije drugog prekida podložnosti Dubrovnika Veneciji u god. 1235, postojali su kao upravna tijela: consules, judices i conciliarii (v. Sm., C. D. III, br. 357, str. 413 od 24. VIII 1234).

Iz navedenih podataka slijedi da se od 1222. može pratiti pojava posebne ustanove vijećnika, koja obuhvaća manji broj osoba (3—6); ona je, po svojoj prilici, prethođila ustanovi Malog vijeća, koja se posebice, pod tim imenom, navođi tek 1235. Potpuna novost bilo bi, dakle, tek Veliko vijeće. Ono se javlja kao institucija vlastele u njenoj borbi protiv supremacije venecijanskih eksponenata (kneza i njegovih pomoćnika), za posebne političke i privredne interese dubrovaćke općine i, neosporno, za svoje vlastite, klasne interese. Pri tome, ta je borba nužno imala dvojak karakter: obilježje emancipacije od venecijanskog utjecaja i, u tome smislu, borbe za političku i privrednu samostalnost Dubrovnika; ali, ujedno, i obilježje borbe za vlast u smislu potiskivanja pućana na položaj politički pasivnih statista; up. o tome: M. Medini, cit. dj., str. 80.

¹⁰⁰ Up. B. Stulli, Dubrovnik, sub. tit. »Od komune do slobodne države (XIII—XIV)«, Enciklop. Jugosl., sv. 3., Zagreb 1958, str. 131—137.

funkciji Mađari Buzad, Aladar i Valengin; sve do 1229. vodi se u Hrvatskoj uporna borba protiv Domalda Svačića i protiv njega izdiže rod Bribiraca, kao eksponenata kraljevske politike; kraljevskim darovnicama sustavno se jača položaj templara, ivanovaca i cistercita i povećavaju imanja samostana sv. Martina u Pannonhalmi i kaločke nadbiskupije; znatne zemljoposjede dobivaju kraljevski rođaci, funkcioneri i drugi stranci: kraljičina rođakinja Aholiz, ban Ohuz, rod Teten, tavernik Pous i mnogi drugi.⁴⁰¹

Takva politika mađarskog kraljevskog dvora korelativ je njegove politike prema Bosni, a također i prema drugim susjednim zemljama. Nastavljajući svoje upletanje u unutrašnje odnose u Galiciji, koje datira još iz vremena kralja Kolomana (1000), mađarska je vladavina Andrije II (1205—35) — koji je i sam 1188/89. bio nametnut Galiciji kao knez — četiri puta intervenirala vojskom u toj jugozapadnoj ruskoj kneževini postavivši ondje na prijestolje najprije kraljevića Kolomana (1215—21), a zatim, 1227, kraljevića Andriju (koji je ondje, u neprekidnim borbama, ostao sve do 1233).⁴⁰²

U isto vrijeme ona je zainteresirana za vlast nad Srijemom, sjevernom Srbijom i zapadnom Vlaškom, pa je time bila vezana uz veoma složeni splet borbi što se vodi među pretendentima na baštinu razbijenog Bizantskog Carstva. Još od 1202, kad je kralj Emerik pomogao mlađem Nemanjinu sinu Vukanu da iz Srbije protjera brata Stefana (kasnije: Prvovjenčanog), mađarski je kralj nosio naslov kralja Srbije i smatrao se vrhovnim gospodarom te zemlje.⁴⁰³ Ali kako je mletačku ofenzivu na Carigrad i pad Bizantskog Carstva iskoristila i Bugarska da svoj teritorij proširi ne samo na jug nego i na zapad i jugozapad, sukobila se s mađarskim pretenzijama na srednjem Dunavu (oko Beograda i Braničeva) i u dolini Morave. Da bi našao oslonac pred dvojicom neprijatelja, koji su među sobom bili suparnici ali podjednako orijentirani da pod svoju vlast skuće Srbiju, veliki župan Stefan se najprije (1215) pokušava približiti moćnom epirskom despotu Teodoru I Anđelu, zatim Veneciji, koja je patron latinskih careva i njihov pomagač jednako protiv nikejskog cara, epirsko-solunskog cara kao i protiv Bugara, te poslije krunidbe Stefana Prvovjenčanog u god. 1217. uz pomoć Venecije i papinstva, zaredom grčkom caru u Nikeji (od koga Srbija 1219. dobiva samostalnu arhiepiskopi-

⁴⁰¹ Up. Vj. Klaić, *Pov. Hrv. I*, Zgb. 1899, str. 205, 209, 211; F. Šišić, *Pre gled...*, Zagreb 1962, str. 185; Vj. Klaić, *Bribirski knezovi od plemena Šubić do god. 1347*, Zgb. 1897, str. 24—31; Smičiklas, *C. D. III*, br. 49, str. 54—5; br. 64, str. 72—4; br. 74, str. 84—88; br. 80, str. 97—99; br. 84, str. 103—6; br. 95, str. 116—18; br. 98, str. 121; br. 110, str. 129—30; br. 150, str. 174—76; br. 157, str. 183—4; br. 175, str. 199—201; br. 207, str. 232—3; br. 262, str. 293—5; br. 264, str. 297—8; br. 283, str. 320—24; br. 305, str. 347—350.

⁴⁰² Upor. Grekov — Čerepnin — Pašuto, *cit. dj.*, str. 366, 372, 375—379; S. M. Solovjev, *cit. dj.*, str. 132—33.

⁴⁰³ Jireček — Radonić, *cit. dj.*, I, str. 164.

ju) i ponovo epirsko-solunskom caru Teodoru I Laskarisu, s čijom kćerkom Anom Stefanov sin Radoslav sklapa 1224. brak.¹⁰⁴

Za sve to vrijeme mađarski dvor vodi politiku vlastite orijentacije prema dagađajima, koja je često protivurječna baš zbog toga što su i dagađaji protivurječni: 1215. je u savezu s latinskim carem Henrikom protiv Srbije, nakon Henrikove smrti (1216) i sam je Andrija II kandidat za položaj latinskog cara, ali ga je u tome onemogućio mletački saveznik i šurjak dotadašnjeg cara Pierre Courtenay; iste godine (1217) Andrija sklapa sporazum s Venecijom i odlazi u križarski rat, a zatim se oženio kćerkom svoga nekadašnjeg suparnika Pierra de Courtenaya Jolantom, sestrom latinskih careva Roberta I i Balduina II, ali i udao svoju kćerku Mariju za bugarskog cara Ivana Asena II (1220/21).¹⁰⁵ Time je Mađarska uspjela osigurati svoje pozicije na jugoistoku, nezavisno od brojnih mijena u uzajamnim odnosima snaga koje su se borile oko Carigrada. U isto vrijeme, ona u dvadesetim i tridesetim godinama XIII st. ne istupa nigdje kao protivnica Venecije, pa se, u vezi s tim, ne može smatrati da je dubrovačka općina, kao podanik Venecije u tom razdoblju, imala razloga smatrati svojom dužnošću da zbog lojalnosti prema Veneciji mora voditi politiku koja bi se morala suprotstavljati političkim težnjama Mađarske.

Neosporno je, dakle, da pozitivan odnos dubrovačke općine prema borbi Bosne da očuva svoju nezavisnost treba pripisati njenoj vlastitoj orijentaciji i samostalnim interesima. U tom okviru radilo se ne samo o osiguranju ekonomskih ciljeva (u smislu zaštite trgovaca, slobode njihova kretanja i propisa o dažbinama) nego i o vlastitom sistemu sigurnosnih sporazuma i saveza, koji su, na uzajamnoj osnovi, imali štititi sigurnost dviju političkih cjelina upućenih na uzajamno pomaganje.

Jedan od takvih ugovora jest onaj što su ga 12. IV 1207. među sobom sklopili Dubrovnik i Kotor obavezavši se na međusobnu pomoć bude li koji od ta dva grada napadnut od velikog župana Stefana ili njegova brata Vukana,¹⁰⁶ a i ona obaveza što je humski knez Andrija preuzima svojom ispravom iz 1214—17,¹⁰⁷ da se neće združiti s neprijateljem Dubrovnika i napasti ga zajedno s njime.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Ch. Diehl — R. Quilland — L. Oeconomos — R. Grousset, cit. dj., str. 148—57, 259—61, 277—8; G. Ostrogorski, cit. dj., str. 404—411; Jireček — Radonić, cit. dj., str. 167—173.

¹⁰⁵ Vj. Klaić, *Poviest Hrvata*, I, str. 198—202; Ch. Diehl..., cit. dj., str. 149, 261.

¹⁰⁶ Upor. Jireček — Radonić, *Istorija Srba*, Bgd. 1952, str. 165, bilj. 19.

¹⁰⁷ Upor. K. Jireček, *Die mittelalterliche Kanzlei der Ragusaner*, *Archiv für slavische Philologie*, XXVI, Wien 1904, str. 169; Smičiklas, C. D., III, br. 374, str. 432, datira »oko god. 1234«, a M. Kos, cit. dj., str. 41, »pre aprila 1235«. Međutim, već od ožujka 1235. dubrovačke se isprave ne datiraju po knezu Ivanu Dandolu, v. gore, bilj. 82. Budući da se Stefan Prvovjenčani u Žičkoj povelji iz 1220. (v. Miklošić, *Monum. Serb.* br. 18) prvi put naziva kraljem Zahumlja, slijedi da je osvojenje Zahumlja ranije od toga datuma; a jer treba uzeti u obzir i knezovanje Ivana Dandola u Dubrovniku, čini se da je još uvijek najprihvatljivija navedena Jirečekova kronološka odredba.

¹⁰⁸ Budući da je nakon toga slijedila ofenziva Stefana Prvovjenčanog na Zahumlje, koja je dovela do podjele te oblasti na tri nosioca vlasti: Andriju,

Zanimljiv je i dubrovački dokument od 9. X 1228.¹⁰⁹ kad se naređuje najstrože ratno stanje, obustavlja svaki rad izvan zidina »in hoc tempore guerre« i očekuje neposredni napad na Grad. To se zbivalo u vrijeme smjene na prijestolju Raške u vezi s odstupom s vlasti i smrću Stefana Prvovjenčanog (24. IX 1228) i podjelom teritorija među njegovim sinovima.¹¹⁰ Ti su događaji prijetili Dubrovniku utoliko više što je iste godine smrću latinskog cara Roberta izvanredno porasla moć solunsko-epirskoga cara Teodora Anđela (tasta novoga srpskog velikog župana Rodoslava), koji se mogao nadati da će zagospodariti i Carigradom, pa su i pretenzije Nemanjića mogle nazrijevati blistavu budućnost.

Ali Teodorova katastrofa kod Klokočnice (9. III 1230) sve je prednosti u borbi suparničkih snaga prenijela na bugarskog cara Ivana Asena II, pod čijom je zaštitom uskoro došlo i do promjene na srpskom prijestolju, pa je kraljem postao Radoslavljev mladi brat a Asenov zet i štićenik Vladislav (1234). Budući da je zbačeni Radoslav zatražio i našao utočište za sebe i svoju porodicu u Dubrovniku, otad zadugo uvelike su se pogoršali odnosi sa Srbijom, koji su još od Nemanjinih vremena prolazili kroz brojne krize u vezi s ekspanzijom Nemanjića na Primorje.¹¹¹

Veoma je karakteristično da su zbačenog raškog kralja Radoslava Dubrovčani primili upravo u vrijeme svoje druge pobune protiv mletačke vrhovne vlasti,¹¹² pribavivši tim svojim gostoprimstvom, osim njegovih obećanja, i zahvalnost epirskog sevastokratora Manojla Anđela, zbog pažnje što su je ukazali Radoslavljevoj ženi Ani koja je bila kćerka Ma-

Petra i Stefanova nastarijeg sina Radoslava (up. VI. Ćorović, cit. dj., str. 223), neprijatelj Dubrovnika, s kojim je zahumski knez Andrija obećavao da se neće združiti, bio je tadašnji srpski kralj.

¹⁰⁹ Sm., C. D., III, br. 261, str. 292.

¹¹⁰ Od toga alarmnog stanja odudara kratki propis što ga je vjerojatno još potkraj svoga vladanja objavio Stefan Prvovjenčani (Sm., C. D., III, br. 267, str. 300, »oko god. 1228«) o tome da nitko ni u kojoj od njegovih župa ne smije nanositi štetu dubrovačkim trgovcima.

¹¹¹ Up. Jireček — Radonić, cit. dj., str. 153. i slijed.; M. Kos, cit. dj., str. 13.

¹¹² Smičiklas, C. D., III, br. 342, str. 395—6, datira Radoslavljevu ispravu 4. II 1234, pri čemu nije siguran je li god. 1234. tačna. M. Kos, cit. dj., str. 14, 17, ne dovodi u pitanje datum 4. II 1234. Ali još krajem ljeta 1234. (v. gore, bilj. 81) u Dubrovniku je knez Ivan Dandolo, dok Radoslavljeva isprava izričito spominje iste dubrovačke »knezove« Petra Boleslavića i Teodora Krosića, koji u dubrovačkim latinskim izvorima dolaze kao potknezovi 17. III 1235 (v. gore bilj. 82). Zbog toga godinu 1234. kod Smičiklase i Kosa treba zamijeniti godinom 1235, pri čemu se — zahvaljujući podacima iz Radoslavljeve isprave — vrijeme otkako je u Dubrovniku ukinuta mletačka vlast pomiče unazad, sa 17. III 1235. na najmanje 4. II iste godine. Budući da je sačuvana oporuka kneza Ivana Dandola, datirana u Veneciji 5. VII 1235 (v. Jireček — Radonić, cit. dj., str. 174, bilj. 67), a dubrovački se potknezovi Petar Boleslavić i Teodor Krosić navode u Dubrovniku još i 1. VIII 1235, neminovno je zaključak da je sporazum kralja Vladislava s knezom Ivanom Dandolo (Sm., C. D., III, br. 372, str. 427—29—31) morao prethoditi datumu 17. III 1235. kad se u latinskim izvorima prvi put spominje kao potknez Petar Boleslavić, bez Ivana Dandola, ili čak prije 4. II 1235, s obzirom na spomen »knezova« u Radoslavljevoj povelji toga datuma.

nojlova prethodnika i polubrata, cara Teodora I Anđela, i time se zblížili sa snagama koje su se borile protiv Látinskoga Carstva.¹¹³

Susretljivost Dubrovčana prema Radoslavu i njegovoj porodici dovela je do neposrednih opasnosti za grad, pa je on u tom razdoblju intezivno naoružavao svoje zidine i obavještavao svoje prijatelje u Splitu i Šibeniku o teškoćama kojima se izložio.¹¹⁴

Do izmjene u odnosima Dubrovnika prema Srbiji došlo je tek četrdesetih godina. Još 1241. umro je Vladislavljev tast Ivan Asen II, a na južnom i jugoistočnom dijelu Balkanskog poluotoka naglo je jačalo Nikejsko Carstvo. Ostavši bez oslonca, Vladislav je u proljeće 1243. odstupio s prijatelja i prepustio vlast svome mlađem bratu Urošu, koji je 14. VIII 1243. s Dubrovnikom sklopio mir.¹¹⁵

Od tako loših odnosa s Raškom izrazito odudara sklad i uzajamno pomaganje Dubrovnika i Bosne. Osim već ranije izloženih okolnosti, istiće se obnova Kulinova privilegija Dubrovniku što ju je objavio Matej Ninoslav možda već oko 1232.¹¹⁶ Početkom 1234.¹¹⁷ zaklinje se Ninoslav Dubrovčanima da će s njima održavati mir i slogu kako su to činili i njegovi preci, a ako se zarate s kraljem Raške, obećao im je da ih neće ostaviti bez zaštite, nego će braniti i njih i njihovo imanje.¹¹⁸

U skladu s tim prijateljstvom i savezom, kad je u god. 1237. teritorij Bosne zaposjedala Kolomanova križarska vojska, Dubrovčani donose zabranu trgovačkog poslovanja u Bosni sve dok se njeni poslanici ne vrate u Dubrovnik s izvještajima o tome tko u toj zemlji ima vlast.¹¹⁹

I najzad, pošto je mađarska ofenziva bila suzbijena, Matej Ninoslav je sa svom pratnjom najviših dvorskih službenika i velikaša došao u prijateljski posjet Dubrovniku. U povelji koja je pri tom objavljena bosanski »veliki ban« svečano se Dubrovčanima zaklinje na vječni mir, srdačnu ljubav i potpunu pravdu u međusobnim odnosima; utvrđuju se povlastice i slobostine dubrovačkih trgovaca u njegovoj zemlji i dogovara banov dobar prijem u Dubrovniku kad god onamo dođe; kao i prije šest godina, ponavlja se i obaveza za slučaj rata Dubrovnika s raškim kraljem: tada će se Ninoslav suprotstaviti tome i braniti i svoje saveznike i njihovo imanje.¹²⁰

Ako se u C. D. III, br. 357, str. 413, od 24. VIII 1234. Matija Budačić još spominje kao dubrovački sudac, a u Vladislavljevoj se povelji spominje kao poslanik kod Vladislava, onda kao vrijeme nastanka Vladislavljeve povelje Dubrovniku treba označiti vrijeme između 24. VIII 1234. i 4. II 1235. Treba dakle smatrati da je Vladislav po dolasku na kraljevsko prijestolje u Srbiji najprije pokušao poboljšati odnose s Dubrovnikom. Ali s promjenom režima u Dubrovniku taj je grad postao pogodno utočište prognanom Radoslavu, a time i predmet zlovolje novoga vladara u Srbiji.

¹¹³ Sm., C. D., III, br. 348, str. 404—5.

¹¹⁴ Sm., C. D., III, br. 373, str. 431—2; Jireček — Radonić, cit. dj. str. 174.

¹¹⁵ Sm., C. D., IV, br. 174, str. 194—5.

¹¹⁶ M. Kos, cit. dj., str. 41.

¹¹⁷ M. Kos, cit. dj., str. 41, 53.

¹¹⁸ Sm., C. D., III, br. 115, str. 126.

¹¹⁹ Sm., C. D., IV, br. 24, str. 27.

¹²⁰ Sm., C. D., IV, br. 99, str. 107—8.

Sveukupna slika o dubrovačkoj politici, kako to proizlazi iz prikazanih podataka o promatranom razdoblju, pokazuje određena konstantna obilježja. Ne podvrgavši se mletačkoj osvajačkoj vlasti, Dubrovnik je uporno izgrađivao vlastite unutrašnje odnose i instrumente samoupravljanja kojima je afirmirao svoju nezavisnost od stranih intencija. Odupirući se pretenzijama Raške da ga uključi u svoj politički teritorij, Dubrovnik je ipak uporno probijao trgovačke putove i u tu zemlju. Uporedo s time, podupirući i štiteći borbu Bosne protiv mađarske agresije, on se borio i za slobodu svoga prirodnog zaleđa, za svoj nesmetani privredni pristup na to područje. U takvoj, slobodnoj i snažnoj Bosni on je nalazio i svoga zaštitnika protiv raških vladara. Zauzvrat, Dubrovnik nije oklijevao — bez obzira na svoja vlastita vjerska uvjerenja — ni pred pomaganjem heterodoksnih vjerskih stremljenja u Bosni ako su ona bila kadra poslužiti održavanju nezavisnosti te zemlje, za koju je i Dubrovnik bio elementarno zainteresiran.¹²¹

¹²¹ Zanimljivo je da je u toku borbi što su se u Italiji vodile u to vrijeme između papinstva i Fridriha II Hohenstaufovca, više puta dolazilo do paradoksalnih situacija. Tako je Fridrih II nastojao da na temelju vlastitih zakona o proganjanju heretika, koje je papinstvo podupiralo, slomi Milano, glavno žarište hereza ali i vodeću snagu Lige lombardskih gradova, koju je papa podupirao protiv cara. Na toj je osnovi papinstvo zaista zaštićivalo i Milano i Firencu, potakavši time Fridriha da brutalno predbaci čak i papi da izdaje crkvu i vjeru, jer za volju svoga neprijateljstva protiv svjetovne vlasti zaštićuje heretike. Up. E. Jordan, cit. dj., str. 209, 224, 248.

DUBROVNIK ET LA BOSNIE HÉRÉTIQUE DANS LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XIIIe SIÈCLE

MIROSLAV BRANDT

Le pape Innocent III, dans une lettre de 1246, déclenche une enquête pour vérifier les accusations lancées contre l'archevêque de Dubrovnik d'avoir, en 1230, consacré pour l'évêque de Bosnie un hérétique néomanichéen (bogomile) dont la réputation hérétique lui était bien connue. Ces accusations s'étant avérées, une décision papale de 1247 supprime les droits métropolitaines de Dubrovnik sur l'évêché de Bosnie et attache la diocèse bosniaque à l'archevêché hongroise de Kalocsa.

L'auteur examine les causes de ce comportement étonnant d'un prélat catholique qui ne pouvait pas avoir des intérêts religieux d'aider un mouvement hérétique chez les voisins et compatriotes de Dubrovnik les plus proches. Les analyses des documents disponibles permettent les résultats suivants: Dubrovnik a mené, depuis l'an 1205, c'est à dire de l'époque où il était obligé — comme résultat de la chute de l'Empire byzantin — de reconnaître la suprématie vénitienne, une lutte tenace pour éluder ce droit de suprématie, pour le rendre plutôt nominale ou, dans les conditions propices, même pour le supprimer. Dans ce but, Dubrovnik cherchait à développer et affirmer ses institutions et ses organes d'autonomie urbaine pour mater l'influence du duc, obligatoirement nommé par les autorités de Venise. Trois fois jusqu'à 1251, les Ragusains ont réussi de remplacer — pour un court délai de quelques mois — le duc étranger par les fonctionnaires de ses propres rangs. En même temps, Dubrovnik développait son activité commerciale en Bosnie, en Serbie et dans d'autres régions de l'intérieur des Balkans. Dans de tels circonstances, Dubrovnik était vivement intéressé pour l'indépendance politique de Bosnie, qui est l'arrière-pays immédiat de son territoire et le marché le plus proche pour le commerce de Dubrovnik. Mais c'était justement l'époque où l'Hongrie essaye de subjuger la Bosnie, de même qu'elle, en même temps, cherche à renforcer les éléments de son influence et de son pouvoir dans les régions pannoniennes et dalmatiennes de la Croatie. La lutte de Bosnie contre la pénétration hongroise était aidée par un hérétisme bogomile très répandu parmi le peuple et les féodaux bosniaques. Malgré leur orientation catholique incontestable, les Ragusains ont trouvé utile d'aider même une hérésie pour que la résistance bosniaque devienne plus efficace et que la pénétration hongroise soit repoussée.

En prêtant son aide à la Bosnie dans sa lutte pour l'indépendance politique, Dubrovnik a réussi de s'assurer l'obligation de la part du ban de Bosnie de l'aider contre les rois de Raška (Serbie) qui, en cet époque, visaient à subjuger le territoire de Dubrovnik. Dans ces conditions, la consécration d'un évêque hérétique en Bosnie, effectuée par le métropolitain catholique de Dubrovnik en 1230 est à expliquer par une politique d'entre-aide raguséo-bosniaque contre les forces politiques voisines qui, par ses projets de pénétration vers les côtes de l'Adriatique, menaçaient les intérêts vitaux des deux contractants.